د استاد روهي د دویم تلین په مناسبت

رنګین تعبیر

کاندید اکادمیسین سر محقق محمد صدیق روهي

رنګین تعبیر

د ځینو اوسنیو ادبي آثارو په باب لیکنې او یادونې

لیکوال
کاندیداکادمیسین سرمحقق محمد صدیق روهي

تولوونکی
سید افضل شېرزاد

۱۳۷۷ لمریز

د کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم	:	رنګین تعبیر.
لیکوال	:	کاندید اکادمیسین سرمحقق محمد صدیق روهي.
ټولوونکی	:	سید افضل شېرزاد.
د چاپ شمېر	:	۵۰۰ ټوکه.
د چاپ ځای	:	پېښور.
د چاپ کال	:	۱۳۷۷ ل/ ۱۹۹۸م.
خپروونکی	:	دانش کتابتون، قصه خواني، پېښور.
	:	
کمپوزر	:	حفیظ الله.

ټول حقوق
محفوظ دي

فهرست

عنوان	مخ
سریزه	۱
د مدون څو یادونې	۵
دا شعرونه	۱۰
ننواتې	۱۴
د سحر په غېږ کې	۲۰
پل ته یوه کتنه	۲۳
د هیلو ګردونو ته یوه کتنه	۲۹
باولۍ یا د وخت رمز	۳۳
متهکور	۳۸
په اوسني پښتو شعر کې د نوښت مسأله	۴۲
شېبې	۵۰
د څپو پر وزرو باندې	۵۶
په پښتو لنډو کیسو کی ریالستیك افکار	۶۴

بسم الله الرحمن الرحيم

سریزه

په افغانستان کې د پښتو ادبیاتو د څېړنو د بهیر مطالعه دا راڅرګندوي چې د روانې پېړۍ د دېرشمو کلونو په جریان کې زموږ په ادبي څېړنو کې ځینې نوې خبرې را څرګندې شوې؛ د ځینو څېړونکیو او ادبپوهانو په آثارو کې ځینو داسې نکاتو ته اشارې ولیدل شوې چې د نویوالي خوا ته تمایل پکې څرګند و. هغه وخت په ځینو مقالو او لیکونو کې د ادبیاتو اوپه خاص ډول د شعر او نورو ادبي آثارو په باب داسې یادونې وشوې چې د ادبیاتو او ادبي مطالعاتو په اړه یې زموږ پر فرهنګي چاپېر له مسلط ذهنیت سره توپیرونه ښوول.

د ادبیاتو او ادبي مطالعاتو په باب د دې نوي تمایل او نویو خبرو د پیدا کېدو علت دا و چې زموږ ځینو نومیالیو فرهنګیانو او یا د وروستیو څو لسیزو ادبي څېړونکیو او ادبپوهانو پوهنتوني زده کړې

وکړي؛ خارجي هېوادونو ته لاړل، خارجي ژبې يې زده کړې او خارجي آثار يې مطالعه کړل، دغو نويو زده کړو، مطالعاتو او کتنو دغه کسان د ادبياتو او ادبي څېړنو په باب له نويو روشونو، ميتودونو او نويو نظريو سره اشنا کړل.

شهيد پوهاند دوکتور سيد بهاءالدين مجروح (۱۹۲۸ - ۱۹۸۸)، پوهاند دوکتور حبيب الله تږي، کانديد اکادميسين پوهاند دوکتور محمدرحيم الهام، استاد سعد الدين شپون، کانديداکادميسين محمد صديق روهي (۱۳۱۲ - ۱۳۷۵ش) د دې ډلې لومړني استازي وو. دوی زموږ فرهنګي حلقې د ادبياتو په باب له نويو نظريو او نويو تمايلونو خبرې کړې. دې ډلې د څلوېښتمو، پنځوسمو او شپېتمو کلونو په جريان کې نور ملګري هم وموندل او دا کوچنۍ ډله يې پياوړې کړه.

دې هڅو په وروستيو دريو لسيزو کې غځونې وکړې او زموږ د ادبياتو څېړونکي، ادبپوهان او نور مينه وال يې په دې پوه کړل چې:

(۱) هر نظم ته موږ شعر نه شو ويلای، شعر خپلې ځانګړنې لري؛

(۲) هره حکايه لنډه کيسه نه ده؛

(۳) د داستاني ادبياتو د ژانرو ځانګړنې څرګندې شوې؛

(۴) هره ليکنه او هر ډول منظومې په ادبياتو کې نه شاملېږي او نه د ادبياتو په تاريخ کې د مطالعې ځای لري؛

(۵) ادبپوهنه د يوې ځانګړې پوهې په توګه زموږ په څېړنو کې مطرح شوه. اصلي او فرعي څانګې يې وښوول شوې، د ادبپوهنې په اصلي څانګو کې ادبي تيوري د يو نوي مضمون په توګه د پښتو په ادبي مطالعاتو کې ځای ونيو.

د ادبپوهنې د دوو نورو اصلي څانګو ادبي تاريخ او ادبي نقد په باب هم نوې خبرې رامنځته شوې، دغو نويو تمايلونو د ادبپوهنې د دغو دوو اساسي څانګو په باب زموږ د فرهنګيانو په ذهنونو حاکمې

نظريې او انګېرنې له پوښتنوسره مخامخ کړي؛

(٦) د نقد معيارونه او د آثارو د ارزيابۍ روشونه هم نوي شول.

دغه راز د ادبپوهنې فرعي څانګې، لکه: متنپوهنه، کتابپوهنه او مأخذپوهنه کې هم نوې خبرې رامنځته شوې او ځينې څانګې نوې مطرح شوې.

د ادبپوهنې په څانګو کې د دغو نويو تحولاتو منځته راتګ او د نويو نظريو پيدا ايښت زموږ څېړنې يو مخيزې نوې نه کړای شوې. زوړ عنعني ذهنيت اوس هم زموږ په ادبي څېړنو حاکميت لري. د افغانستان د پښتنو په فرهنګي حلقو کې هم د زړو عنعني روشونو او انګېرنو پلوي کسان شته، خو په پښتونخوا او د بلوچستان په پښتنو کې دا شمېره بيخي زياته ده. له دې ډلې سره د ادبياتو په باب ذهنيت پخوانی دی او ادبپوهنه خو د يوې ځانګړې پوهنې په توګه ګرد سره نه پېژني.

اروانښاد کانديد اکاډميسين محمد صديق روهي د هغو ادبپوهانو په ډله کې ولاړ سړی دی چې کابو څلور لسيزې يې د نويو نظريو او پرمختللو ميتودونو په رڼا کې د ادبپوهنې د ځينو څانګو او ادبياتو په باب خپلې ليکنې او څېړنې تنظيم کړې دي.

دوی د پنځوسمو او شپېتمو کلونو په جريان کې کابو دوې لسيزې په ډېرو کتابونو سريزې ليکلي دي چې په دغه شمېره کې د شعر او داستان څو مجموعې هم شاملې دي. دا سريزې له دوديزو سريزو توپير لري، بلکې هره سريزه د شعر او ادبي آثارو د ځانګړنو، هنري او ښکلاييزو ارزښتونو په خصوص کې ډېرې لنډې خو جامع يادونې هم لري چې لارښودي ارزښتونه يې سړې لوړ ارزيابي کولای شي.

کله چې ما په ١٣٧٠ ش کال کې د شعر په باب د اروانښاد استاد روهي مقالې را ټولولې او د افغانستان د ليکوالو انجمن ته مې د چاپ لپاره سپارلې، نو دوی خپله ما ته وويل: "ما چې کومې سريزې په وروستيو ديارلس، څورلس کلونو کې پر شعري مجموعو او داستاني

آثارو لیکلې دي، ستا د اهدافو په پوره کولو کې ښه ترا مرسته کولای شي. څکه ته غواړې چې څوانانو ته د شعر او ادبیاتو په باب لارښودي مطالب را غونډ کړې او دا سریزې د شعر او په عام ډول ادبیاتو، د شاعر د رسالت، پایښتې او موسمي شعرونو، شعر او شعار او نورو دې ته ورته مسایلو او نکاتو په باب ځینې اشارې لري".

دا کار هغه وخت و نه شو او سږ کال مو د ارواښاد استاد روهي د دویم تلین په مناسب د دغو سریزو دا مجموعه ترتیب کړه.

د مجموعې د ترتیب او د سریزو د ټولولو چارې ځوان شاعر ښاغلي سید افضل شپرزاد تر سره کړې او یوه مقدمه یې هم پرې وکښله، خو د چاپ کار او لګښت د دانش کتابخانې خاوند او ښاغلي فرهنګدوست ګران اسدالله ساپي ومانه او په دې ترتیب یې د ارواښاد روهي ارمان یې - چې دا سریزې په یوه مجموعه کې راټولې او افغان ځوانانو ته وړاندې شي - په مړینه ورپوره کړ.

زه د ښاغلیو او پر ما ګرانو سید افضل شپرزاد او اسد الله ساپي د زړه له کومي مننه کوم چې دا مجموعه یې ترتیب او چاپ کړه. زما دا هیله ده چې دا مجموعه ځوان افغان ادبپوهان، شاعران او ادبي څېړونکي ولولي او خپلې تجربې پرې غني کړي.

په درناوي

سر محقق زلمی هېوادمل

د مدون څو يادونې

زموږ د هېواد د معاصرو ادبياتو پيلامه د امير حبيب الله خان د سلطنت له دورې او د هغه وخت د اخبار "سراج الاخبار" سره تړاو لري. که د ګران هېواد د معاصرو ادبياتو تاريخ ته په دقت ځير شو، له پيل څخه تر دې دمه پورې يې د ودې او پرمختګ، د ځنډونو او خنډونو مختلف پړاوونه طی کړي دي. زه پر معاصرو ادبياتو څه نه کاږم، غواړم چې د هنري ادبياتو په باب په ځانګړي ډول د شعر او لنډې کيسې په باب يو څو کرښې وکاږم. له ۱۳۱۴ کال څخه تر شپېتمو کلونو پورې زموږ د هنري ادبياتو په ځانګړي ډول د شعر او لنډې کيسې په باب د ګوتو په شمېر چاپي آثار موجود وو. د شعر ويونکي او د لنډې کيسې ليکونکي وو، خو د دوی د آثارو د چاپ زمينه کمه وه. شپېتم کلونه

سره له دې چې زموږ د جګړه ځپلي او وران هېواد نه هېرېدونکې غمیزه ده، خو په همدې کلونو کې ډېرې شعري او داستاني مجموعې د چاپ پر تندي وځلېدې، د همدې کلونوله پیل څخه تر یو ټاکلي وخت یعنې ۱۳۷۱ ل. پورې د هېواد مختلفو فرهنګي موسسو ډول ډول هنري، تحقیقي او تخلیقي آثار چاپ کړل. په هنري آثارو کې ځینو یې واقعاً چې هنري ارزښت درلود او ځینې یې تش په نوم سیاسي شعارونه وو، هر سړي قلم او کاغذ را پورته کړی و، لومړی به یې قافیې کتار کړې بیا به یې نظم لیکه، په همدې وخت کې داسې خلک هم پیدا شول چې له هنري ادبیاتو سره یې ابتدایي اشنایي هم نه لرله، له ځان څخه یې شاعر، کیسه لیکونکی، څېړونکی، کره کتونکی او ژبپوهاند جوړ کړ. په هر څه یې د تسلط او پوهېدو دعوه کوله، چې دغسې جریان بیا هنري ادبیات د هنر له پولې باسي او د ابتذال په لوري لوری ورکوي. د داسې ادبیاتو چاپي نمونې لرو چې د هنر بوی او څرک پکې نه لیدل کېږي. که په خپله اصلي مطلب ته را نه شم او خبره که هر څومره اوږدوم، اوږدېدای شي، را به شم خپل اصلي مطلب ته.

ما ته مې خپل نومیالي استاد ښاغلي هېوادمل صاحب وویل چې د اروابناد استاد روهي ټولې هغه سریزې یې چې پر هنري ادبیاتو یعنې د شعرونو او لنډو کیسو پر مجموعو یې لیکلي دي راټولې او ترتیب کړه چې د کتاب په شکل یې چاپ کړو.

ما دې کار ته ملا وتړله او هېوادمل صاحب راسره مرسته وکړه.

دغه سریزې چې ما راټولې کړې دي، ټولې یوولس سریزې دي چې د ۱۳۵۷ ل. کال راهیسې په هنري ادبیاتو په ځانګړي ډول په شعرونو او لنډه کیسه لیکل شوې دي.

هغه سریزې چې پر شعري مجموعو لیکل شوې دي. پېژندنه یې په لاندې ډول کېږي:

۱- د ژوند انځور : دغه د نثر او شعر ګډ غونډ دی چې د ښاغلي شریفه شریف په زیار راټول شوی، په دې مجموعه کې د هېواد د نامتو لیکوالو او شاعرانو لیکنې او شعرونه راغلي دي.

۲- ننواتې : د زړه سواند شینواري د زړه په وینو لیکل شوې مجموعه ده.

۳- د سحر په غېږ کې : د ځوان او نوښتګر شاعر ښاغلي عارف خزان لومړنۍ شعري مجموعه ده.

۴- باولۍ : د علي ګل پیوند د شعرونو مجموعه ده چې د ننګونو کیسې کوي.

۵- پل : د لطیف بهاند د شعرونو مجموعه ده، چې په شعر کې د بیتونو د استقلال روحیه یې را ژوندۍ کړه.

۶- دهیلوګودرونه : د فضل الهي ګران د اوښکو بهاند ګودرونه دي، چې د هېواد د ودانو ګودرونو کیسې کوي.

۷- متېکور : د اسماعیل یون د ت د مرغلرو امېل دی چې رڼا او ښکلا په کې له ورایه ځلیږي.

په پښتو لنډو کیسو کې ریالیستکي افکار او په اوسني پښتو شعر کې د نوښت مسأله د ښاغلي لیکوال نور محمد سهیم پر هنري ادبیاتو لیکل شوي.آثار دي چې د اروابښاد استاد روهي پر مرغلرو پسولل شوي دي.

د ښاغلي اکبر کرګر د لنډو کسیو مجموعه شپېږ او د ښاغلي امین افغانپور د څپو وزرو باندې لنډې کیسې هم د اروابښاداستاد روهي د سریزه، لیکلو ویاړ لري.

په پورته یاد شویو آثارو د استاد روهي سریزې تش په نوم سریزې نه دي، هره یوه سریزه یې دهنري ادبیاتو په باب بېلابېل بابونه او فصلونه لري. دغه سریزې د شعر او لیکوال ستاینه نه لري، په دې سریزو کې داسې نوي ټکي او مفکوره لیدل کېږي چې تر اوسه پورې ډېر خلک ترې خبر نه دي. دغه سریزې دهنري ادبیاتو او د دې ادبیاتو په پېژندلو کې لارښودونکې سریزې دي. زما په نظر استاد روهي په معاصرو ادبیاتو کې لومړنی شخص دی چې د سریزې لیکلو زاړه قالبونه او ځنځیرونه یې مات کړل. زموږ په ادبیاتو کې د سریزې لیکلو عنعنه دا وه چې سریزه به د لیکوال او شاعر په ستاینه پیل او پای ته رسېده، خو اروابښاد استاد روهي خپلې سریزې نه یې په ستاینه پیل کړې او نه پای ته رسولې دي. بلکې استاد په سریزه کې داسې ټکي مطرح کړي چې هر یو یې ځانته د بحث وړ دی او اوږده بحثونه پرې کېدای شي. مثلاً استاد روهي د لومړي ځل لپاره په شعر کې د نثر موضوع مطرح کړه. ښایي یو شمېر فکر وکړي چې په شعر کې له نثر څخه مطلب څه دی. استاد په شعر کې له نثر څخه مراد هغه منظوم نثر ګڼي چې شاعرانه ژبه نه لري او تش قالب یې منظوم دی.

د استاد په سریزو کې سرې کولای شي چې د شعر او نظم شاعران او ناظمان. لنډه معیاري کیسه او د پولي او پټې کیسې وپېژني. یو وخت موږ ته هر نظم شعر و او هر ناظم شاعر. یو وخت موږ

ته د هر پېري او دېو کيسه، کيسه وه، ولې د دې سريزو په لوستو سره سړی کولای شي چې د پورته يادو شويو ټکو فرق وکړي، د استاد روهي دا سريزې چې ما راټولې کړې، لوستل يې دومره ګټور دي چې هر څوک يې ولولي هغه ته د لارښود او د هنري ادبياتو په باب د نوې مفکورې پيدا کېدو حيثيت لري. استاد روهي شعر، شعر ته وايي. شعر سينګار شوې واقعيت ګڼي، شعر ته د تخيل او عاطفې بچې وايي. په دې سريزو کې استاد روهي موږ ته هغه عناصر راپېژني چې د شعر ارزښت ټاکي لکه تخيل، عاطفه، ښکلا، احساس او آهنګ.

زه نور د لوستونکيو او مجموعې تر منځ نه خنډ کېږم او خپلې دغه څو يادونې پای ته رسوم، خو دا به بې انصافي وي چې د ګران فرهنګ دوست ښاغلي اسد الله ساپي مننه ونه کړم.

ښاغلی اسد الله ساپي په ډېره مينه د دې مجموعې د چاپ لګښتونه ومنل او دا دی د همده په همت دا کتاب تاسو ته وړاندې کېږي. پر همت دې يې برکت وي.

له ښاغلي محمد اسمعيل يون او ښاغلي صديق الله بدر نه هم مننه کوم چې د ځينو سريزو په لټون او پيدا کولو کې يې مرسته راسره کړې ده.

په درناوي

سيد افضل شيرزاد

دا شعرونه...

د شعر په باره کې د هر ځله دا پوښتنه طرح کېږي چې شعر څه ته وايي؟

دې پوښتنې ته به هر چا د خپل ذوق او پوهې سره سم ځواب ورکړی وي، خو زما ځواب دا دی چې: شعر، شعر ته ویل کېږي.

د منطق شاګردان به سمدلاسه اعتراض وکړي چې تا خو یو مبهم پر بل مبهم حواله کړ. دا خو علمي او منطقي تعریف نه دی.

زما نظر دا دی چې د شعر په باره کې باید شاعرانه خبرې وشي. شاعرانه خبرې له علمي خبرو سره توپیر لري. علمي خبرې د لمر د وړانګو په شان ځلنده او روښانه وي او شاعرانه خبرې د سپوږمۍ د وړانګو په شان ښکلې او تتې وي. له هغو وړانګو څخه ژوند مینځته

راځي او له دغو وړانګو څخه کيفيت او ښکلا زيږېږي.

يو چا د شعر په باره کې داسې ويلي دي:

"کله چې جذبات د ساينس پر مخ رڼا وغورځوي، شعر ترې جوړېږي." نو ويلی شو چې شعر سينګار شوی واقعيت دی. ساړه او وچ واقعيتونه د شعر په قلمرو کې نه ځايېږي.

لېکن - آيا د شعر مانۍ د واقعيتونو پر بنسټ درېدلې ده؟

فکر کوم دې پوښتنې ته د "هو" ځواب ورکول د زمري زړه غواړي. د شعر تاريخ به څه وايي؟

آيا شاعرانو ټول عمر افسانې نه دي ويلې؟

يو شاعر حتی دا هم ويلي دي چې تر ټولو ښه شعر هغه دی چې د واقعيتونو سره يې فاصله زياته وي. موږ نه پوهېږو چې د شاعر مقصد طنز او کتره ده، که غواړي چې جدي خبرې وکړي، د دې خبرې يو رنګين تعبير دا دی چې شعر پوهه نه ده، بلکې د پوهې په باره کې احساس دی.

پوهه بېطرفه ده اما احساسات او عواطف بېطرفه نه دي. شاعرانه "واقعيتونه" د وچو او بې روحه واقعيتونو سره توپير لري. که شاعر واقعيت ته نژدې شي له شعريت څخه لرې کېږي.

اما- د شعر په باره کې دوه ډوله خبرې کېدای شي، يو دا چې شاعرانو څه ويلي دي او بيا د دوی له اشعارو څخه د (شعر) په باره کې يوه تابلو وکاږو، دا يو اکاډميك کار دی.

بله دا چې شاعر ته (مرامنامه) ورکړو او هغه څه چې له مرامنامې سره نه وي عيار شوي د شعريت له دايرې څخه يې وباسو. لومړۍ خبره تشريحي بڼه لري او دويمه تجويزي او توصيوي.

دا درسته ده چې شاعر بايد آزاد وي او دا بالکل کتابي خبره ده چې "يجوز للشاعر ما لا يجوز لغيره" يعنې شاعر ته روا دي هغه څه چې نورو ته روا نه دي. ليکن دا هم بايد ووايوچې د آزادۍ معنا څه ده؟

آزادي په عمل کې څرګندېږي، آزادي ولاړه نه ده، بلکې همېشه په حرکت کې ده. آزادي د يوه ځای څخه پيل کېږي او بل ځای ته ځي.

آزادي له څه شي څخه؟ له چا نه؟ له کوم ځايه تر کوم ځايه؟

داسې ښکاري چې حتی آزادي هم په ټوله معنا آزاده نه ده. بلکې د نسبيت په ځنځيرونو تړل شوې ده. داسې آزادي چې د "تعلق" رنګ و نه لري، هېڅ وجود نه لري.

له دې امله، د شاعر آزادي محدوده ده، شاعر نه شي کولای چې ټول عمر دعاج په خيالي ماڼۍ کې ژوند وکړي،داپلاتون "فيلسوف" مجبور دی چې له آسمانونو څخه بېرته ځمکې ته را وګرځي او د خلکو خدمت ته ملا وتړي.

د التزام طرفداران وايي: د هر وخت کېږي چې موږ مړه شوي وو: له "هغه وخته چې چا ته مو ګټه نه ده رسېدلې".

او په پای کې دا شعرونه...

دا شعرونه چې پېغلې شريفې را غونډ کړي دي د التزامي شاعرانو د رنګينو غوټيو ګېډۍ ده.

زما په نظر د سرو ګلو ګلدسته ښکاري، ځکه چې د دردمنو او بېوزلو په وينو لړلي دي. دا شعرونه، بېطرفه نه دي، ځکه چې د زګيروي او ژړا آوازونه يې غوني زيږوي. دا شعرونه د غم او رنځ سازونه دي. په دې شعرونو کې طبيعت هم بېطرفه او بې تفاوته نه دی: باد زګيروي کوي، آسمان نارې وهي، اورېځ ژاړي.

دا شعرونه نوي شعرونه دي، د وخت د غوښتنو او د ټولنيزو اړتياوو په حکم ويل شوي دي. شريفې، خورې ورې مرغلرې را ټولې کړې. د ټولنې لويو پرګنو ته يې ښکلې امېل ورنه جوړ کړ، هغو پرګنو ته چې خپله خاوره يې د سر په قربانۍ ساتلې ده. هغو ته چې د ټولنې

د پیاوړتیا ربنتوني ستنې دي. هغو ته چې د نوي نظام په رڼا کې خپل اسکیرلی سرنوشت ته د سر په کاسه کې اوبه ورکوي، هغو ته چې د تاریخ د منطق په حکم د برابرۍ، وروري، سولې او خوشحالۍ دروازې پرانیستل کېږي.

دا شعرونه د پښتو ادبیاتو د یوې نوې مرحلې ښکارندوی دي.

د ژوند انځور

ننواتې

د خيبر د ادبي بڼ يو بل ګلبوټی

دا دی د خيبر په ادبي بڼ کې يو بل ګلبوټي د شعر رنګين ګلونه وسپړل. داسې ښکاري چې دغه د ښکلا او نازکخيالۍ بڼ به سمسور او تازه پاتې شي، ځکه د هنر کوم نيالګی چې د فطرت د تقاضا په لاس کېښودل شي د زمانې ماليار يې په ډېر شوق پالنه کوي او د ابتذال پسندو له بد نظره يې په امان کې ساتي.

غزل د مینې احساس او د تخیل مظهر دی او د انساني فطرت همزولی پاتې شوی دی. مگر آیا داسې وخت به راشي چې د انسان نه به مینه، عواطف او د ښکلا خوښونې ذوق کډه وکړي؟ ښایي نه او ښایي هو! ځکه موږ د مصنوعي زړونو د دوران په باره کې پوره پیشگویي نه شو کولای.

ویل کېږي چې ژبه له ریتم او آهنگ سره پیل شوې ده. که دا خبره سمه وي نو ریتم او آهنگ د انسان پخواني ملگري دي. لرغونو انسانانو حرکات (نڅا) وزم (آهنگ) له ترانې سره یو ځای کړي وو. لیریك (غنايي) به له ساز سره یو ځای ویل کېدې. لیریك یو لنډ شانته سوبجکتیف نظم دی چې د تخیل، مېلوډي او احساس په درلودلو سره په اوربدونکي کې ځانگړې او واحده انطباع پیدا کوي. لرغونو یونانیانو د لیریك او کوریك شعرونو تر مینځ د تفریق کرښه را ایستلې وه، په دې مانا چې لیریك شعر به د یوه منفرد سندرغاړي احساسات څرگندول او دلایر (د موسیقۍ تاریزې آلې) په واسطه به بدرگه کېدل، په داسې حال کې چې کوریك ډله ییزې سندرې وې او د کورس په ډول به ویل کېدې. غزل د لیریك شعر بڅې دی او د خپل ښایست له امله یې د عوامو او خواصو زړونو ته لاره موندلې ده.

د پښتو ژبې په ادبیاتو کې د غزل ویونکو شاعرانو شهرت تر نورو زیات دی، ښایي په دې علت چې په غزل کې شعریت او بداعت خپل جوهر په ښه توگه څرگندوي. د پښتو په ولسي ادبیاتو کې غزل (ډوله نظم) ته مقام وایي. په مقام کې د تخیل او بدیعي صنایعو پایه د غزل په اندازه اوچته نه وي، ځکه چې مقام د ولسي شاعرانو له خوا جوړېږي. ولسي شاعران نالوستي یا کم سواده وي، له بدیعي صنایعو سره نه دي اشنا. که د دوی په ډله کې ځیني عالمان هم وي، هغوی د پرگنو د ادراك او پوهې سطحې ته گوري.

تر ډېره وخته داسې تصور کېده چې غزل یوازې له کلاسیك

شعر سره پیوستون درلوده، په اوسني وخت کې به د ګل او بلبل، شمعې او پتنګ، بېلتون او وصال خبرې له موده لویدلې او بېخونده ښکاره شي. ځینو شاعرانو او ادیبانو غزل له دروازې نه وایسته خو چې کتل یې د کړکۍ له لارې بېرته راغی، ټول پوه شول چې د شعر له کور (بیت) نه د غزل شړل امکان نه لري، دا په دې چې مینه او ښکلا د شعر ابدي مضمون دی. کله، کله پر زړه باندې د غمونو داسې توپان راشي چې د زړه په اقلیم کې د ستاینې پته ورکه شي، خو شاعر ورپسې ګرځي، د خپل زړه د تسل لپاره او له ژوند سره د مینې لپاره یې لټوي. دا به نه وایو چې غزل له عشق او جمال نه پرته بل څه نه پېژني. ښایي غزل یوه بهانه وي، یو سمبول وي، د دردونو آهنګینې لمبې وي. د سکوت ماته د مین ننواتې وي، د وخت له زړه نه راپورته شوې کړیکه وي، د عبرت تاریخچه وي، د سرمشق لمبه وي او د شعر رنګینه تابلو وي.

ځینې غزل ویونکي شاعران لرو چې د شعر له پیکرې نه یې یاقوتي سیوری را ګرځېدلی دی او په دغه سیوري کې د معنا ناوې ناسته ده. غزلې لرو چې د ظاهري نقش نه یې معنوي پرداز ښکلی دی، غزلې لرو چې په هینداره کې یې د روښانه افق پس منظر لیدل کېږي. غزلې لرو چې پر سطح باندې یې چوپیا حکومت کوي او په زړه کې یې د طغیان څپې غورځنګونه وهي، غزلې لرو چې له سرو سترګو یې د غیرت بڅري الوزي او شیطانان بوږنوي او په پای کې غزلې لرو چې غزلې دي.

زموږ په غزلونو کې یو بل ډول سبک هم شته، دا سبک د باز او شاهین په ملک کې روزل شوی دی، د تخیل په وزرو د آسمان ناپایاوه کنارو ته ځي، خو هر چېرته چې ځي په سترګو کې د مینې او شبګیرو نښې ورسره وړي. دا سبک د خیبر سبک دی. د خیبر د سبک غزل پښتون شوی غزل دی. د دغه سبک موسس حمزه شینواری دی، چې څوک یې د غزل استاد او ځینې یې د غزل پلار بولي. حمزه په همدې مناسبت وایي:

ستا په اننگو کې د حمزه د وینو سره دي
ته شوې د پښتو غزله ځوان زه دې بابا کړم

بې جهته نه ده، چې د (ننواتې) په نامه د غزلو دغه مجموعه د غزل پلار ته اهدا شوې ده.

هو! په پښتو کې د ننواتې دود شته، خو که دغه ننواتې د مینې او راز او نیاز له جهان سره تعلق ولري، نو څه عیب لري؟ هر شاعر او هر عاشق دا کار کوي خو خیبریان یې په خپل سبك کوي.

ما کوز ورته لېمه کړل زما سر نه ټیټېده
شاید چې په الفت کې هم افغان پاتې کېدم

(حمزه)

زړه سواند هم دخپل عزیز په پله قدم ایښی دی او زیار باسي چې د خپلو عزیزانو عنعنه ژوندۍ وساتي:

پښتون احساس مې هېڅ سکون نه مني
څکه مې پیل کړه بېرته بیا مزلـونـه

(زړه سواند)

هر پښتون چې له بل پښتون سره مخامخ شي، نو لومړۍ خبره یې دا وي: (ستړی مه شې!) او هغه بل ورته وایي: (خوار مه شې!)؛ ښکاره ده چې د دغه قوم په برخه ستړیا او خواري رسېدلې ده؛ د پښتون احساس سکون نه مني او بیا په مزل پیل کوي:

یو وخت به ورسو د گلو بڼ ته
خیر که کوو اوس د بېدیا مزلونه

(زړه سواند)

هو! اوس حرکت هدفمن شوی دی او خامخا به بېدیاوې، ستړیاوې او خواري تر شا پاتې کېږي.

د زړه سواند د غزلو پر دغه مجموعه باندې ډېر څه ویل کېدای شي، خو دا باید ووایم چې په دغه مجموعه کې تنوع او رنګیني زیاته ده. د کلاسیك شعر عنعنه او د معاصر شعر رسالت غنایي او حماسي روح، د پښتني سایکالوجي د څرګندولو لپاره شعوري هڅه او داسې نور خصوصیات پکې منعکس شوي دي. د دې ټولو تر څنګ د زړه - سواند شعر ایډیوسنکریتیك (منحصر به فرد) ځانګړتیاوې هم لري. دی کله کله د کلاسیك شاعرانو د رمانتیك عشق لمن پرېږدي او ځانته خپل معیارونه ټاکي، د مثال په توګه، دا غزل ولولئ!

په مخ دې راغلې له حیا نه خولې
ځکه نـو ما لمنـه ستا پرېښوده
کـوڅه دې ټـولـه لېونو ونیـوه
ملامت نه ومـه چې مـا پرېښوده
نـور خو زاهده را ته مه وایه څه
هم مې رندې هم مې مینا پرېښوده

کلاسیك شاعر په هېڅ صورت د یار کوڅه نه خوشي کوي او کله کله خو محتسب ته په ډاګه د خپلې رندۍ او مستۍ اعلان کوي. د ده په قاموس کې له زاهد سره پخلا کېدنه نه شته، توبه ماتول د ده د ورځې دستور دی، دا د رمانتیك عشق سمبولونه دي.

زموږ شاعر د شرم او حیا په باره کې ځانګړي تصورات لري:

اوښکې مې سترګو کې آشنا شرمېږي
مـینـه مې زړه کې هم له تا شرمېږي
خدای زده چې شمعې څه ویلې ورته؟
پتنـګ را نغی، لـه رڼا شرمـېږي.

د زړه سواند د شعر د ځانګړتیاوو په باب (یعنې د هغو ځانګړتیاوو په باب چې له زړه سواند نه یې زړه سواند جوړ کړی دی) څېړنه د ادبي محقق لپاره په زړه پورې موضوع کېدای شي.

په پای کې باید ووایم چې د دغو غزلو تأثیر به پر ټولو نوستونکو یو شان نه وي، ځکه چې ذوقونه او طبایع مختلف دي. څوک حماسي شعر خوښوي، څوک غنایي، ځینې په شعر کې پیغام لټوي، ځینې یې بد یحي ښکلا څخه خوند اخلي، نور نو د شعر د مینه والو وخت نه نیسم، پرېږدئ چې د شاعر سایکالوجي د ده د شعر په هنداره کې وکتله شي.

نواتې

د سحر په غيږ کې

خزان په رمزي ژبه د شعر پر زمينه باندې د خپل چاپېريال رنګينه منظره انځور کړې ده. دلته د خزان په منظره کې د پسرلي د ښکلا نښې سترګکونه وهي. د دغه خزان په سرو پاڼو او طلايي جامه کې د يوه غوړېدلي ګلستان پس منظر ښکاري. د شاعر خزان د نهيلۍ او پسيميزم له خزان او د کلاسيک شعر له خزان نه جلا شوی دی او د خړو اوربخو له تتر څخه يې د وړانګين ژوند ځلانده مرغلرې راتوييږي.

د شاعر په دې مجموعه کې تور وختونه، سره وختونه، او د سبا ورځې روښانه وختونه د واقعبينۍ په روحيه کې متبلور شوي دي.

تور که مې "پرون" و "نن" په وينو سور
خير دې وي روښــانه مستقبل ليکم

د شعر يو پل دی چې پرون له سبا سره نښلوي. غولوونکی شعر د خراب پله په شان ډېر ژر سقوط کوي او د راتلونکو لاره ړندوي. دا يو تريخ واقعيت دی چې موږ د خپل تاريخ په حساسو او سرنوشت جوړوونکو شېبو کې له يوه تحميل شوي حالت سره ډغرې وهو. د "شهيدانو" غونډۍ له ورايه د لاله زار په شان سرې ځېې منعکسوي. ځينو شاعرانو په دې باندې د پسرلي ګومان کړی دی او د "غوړېدلي ګلستان" ترانې غږوي.

اما خزان په دې باره کې داسې وايي:

لکه غوټۍ په وينو سور يمه، سبا خندوم

د ګل په سرو شونډو پرته اوده موسکا خندوم

شاعر سترو اميدونو ته منزل ليکي او د تندي په ماتولو سره د خپل سپېره تقدير بدلول غواړي. د ده په "غچ" لکه يو لېونی شانته آرمان نغښتی دی، شاعر ماته نه قبلوي. خو د ذهن په اوږده کوڅه کې يې لا هم تورو ګردونو او خړې برېوکۍ اتڼ اچولی دی او په سوو خاطراتو باندې يې د تور لوګي غمجن سيوري غوړېدلی دی. شاعر خندا يادوي، خو دا د غمونو لېونۍ خندا ده. د ده په غمجنه خندا کې يو پټ راز هم شته خو ښايي چې د يارانې په خاطر يې په ګوګل کې ويده کړی وي.

خزان او د ده هنروال همزولی موږ په دې ډاډه کوي چې هر عصر له خپلو ايجاباتو سره سم نوي شاعران روزي. تر يو څه وخته مو د شعر په نامه شعارونه واورېدل. يو نواخته او کليشه يي شعرونه د پښتو ادبياتو په چاپېريال باندې د ابتذال او سطحي ګرايي تروږمۍ خپره کړه. خو اوس د شعر د آسمان په لمن کښې يو څه رنګينه ښې را برسېره شوې دي.

د خزان شعر له ښکلو استعارو، هنري تصويرونو، ژورو عواطفو او لوړو خيالونو څخه بې برخه نه دی. داسې ښکاري چې ځوان نسل د

ادب ډګر ته د نوښت راوستلو امتحان ورکوي. او د خپلو آرمانونو او پيغامونو د خپرولو شاعرانو ژبه لټوي. د پښتو د نوي شعر يوه ښيګڼه دا ده چې د خپلو فرهنګي مواريثو تسلسل ساتي. ايستيتيکي او ډموکراتيك ارزښتونه لاپسې صيقل کوي. د نورو ولسونو له تجربو څخه د ملي ادبياتو د غني کولو لپاره استفاده کوي او په تش او نا آشنا تقليد سره د نوي او زاړه تر مينځ خليج نه پيدا کوي.

که څه هم زموږ د ځوان نسل په شعرونو کې د لايق، اجمل او حمزه په سويه د انتقالولو قوت نه شته، مګر د استعارو په جوړلو او د هنري ايماژونو په تخليق کې د هغوی کار او زيار د يادونې وړ دی. دوی بايد عاطفې او سايکالوجيکي اړخ ته زياته پاملرنه وکړي، ځکه يوازې تخنيکي اړخونه شعر د عام مقبوليت سرحد ته نه شي رسولای.

عارف خزان د شعرپه رموزو پوهېدلی دی. د ده په دې مجموعه کې د سوژې نوښت او د تخيل قوت له ورايه ځان ښکاره کوي.

د ارغوان او د لاله د غوړېدو په اميد
زما ياغي شعرونه چغې وهي.

دا دی د خزان آرمان!

(د سحر په غېږ کې)

پل ته یوه کتنه

د ګپ شپ په یوه مجلس کې یوه تن وویل: "ما تر اوسه شعر نه دی لوستی." دویم سړي په بېړه وویل: "اوریدلی خو به دې وي که نه؟". لومړي شخص په څواب کې ورته ووې: "نه مې لوستی دی. نه مې اورېدلی دی."

دویم سړي وخندل له حیانه یې څه و نه ویل. خو په زړه کې یې خامخا دا خبره ګرځېده چې "یار سخت دروغ وویل! دا څنګه امکان لري

چې يو سړی دې په ټولنه کې پاخه عمر ته رسېدلی وي، په ښوونځيو اوپوهنځيو کې دې يې زده کړه هم کړې وي، د پوهنې او علميت ادعا دې هم ولري او له دې ټولو سره سره دې د شعر له لوستلو او اورېدلو څخه انکار وکړي؟!".

د دې لپاره چې دويم سړی د حيرت مقام نه را وباسم لومړی شخص مې مخاطب کړ: "فکر کوم چې ته تر زياتې اندازې حق په جانب يې، رښتيا هم نظمونه زيات دي، خو شعرونه دنشت په شمار دي. له دې نه خو دا معلومېږي چې ته د شعر په جوهر پوهېږې؛ په حقيقت کې ته په يوه ايډيال شعر پسې ګرځې، هغه شعر چې تا ته يې آدرس نه دی در ښکاره. زه په خپله هم ډېر وخت کېږي چې شعر ته تږی يم.

زه يو داسې شعر غواړم چې د زړه تارونه مې په اهتزاز راولي، يوه ناآشنا جهان ته مې بوزي، چرته چې د غمونو لوګي فضا نه وي لړلې. د اوښکو پر ځای د ښکلا فوارې سرې زرغونې جوړوي. جذبات د انساني ايډيال له سمسور بڼ نه راټوکېدلی وي. د شعر مضمون په زړه وړونکي موسيقي واړوي. موزيکال الفاظ يې په ساغر بدل شي، کرکه او بدرنګي د زړه له قاموس نه پريمنځي، او..."

لومړی شخص، په داسې حال کې چې موسکا يې په شونډو رپېدله وويل:

"کله چې ته چپ شوې، زه پوه شوم چې د شاعرۍ د باغ ارم وړمه دربانډې ولګېده، د تصويرونو او رنګينيو په جهان کې الفاظ درنه ورک شول. فکر و خيال دې د عواطفو په څپو کې لاره ورکه کړه، کلمات ستا مرستې ته رانغلل".

دويم سړی چې لا هم د حيرت په سمندر کې ډوب تللی و، کله به يوه او کله بل ته کتل. له ځايه پاڅېد، څادر يې په اوږو واچاوه او په بې حوصله ګۍ سره يې خدای پاماني وکړه.

❁❁❁

له دې پېښې څو ورځې وروسته د (پل) په نامه د شعر یوه مجموعه لاس ته راغله، یو څو شعرونه مې یې چې ولوستل، داسې احساس راته پیدا شو لکه چې زمان خپله وظیفه نه وي هېره کړې او غواړي چې د شعر پیمانه ډکه کړي.

شاعر په دې مجموعه کې د لویو شاعرانو په پل قدم ایښی دی، یعنې د هغو شاعرانو لاره یې تعقیب کړې ده چې له ابتکار سره مینه لري او ابتذال یې نه خوښېږي، حوادثو ته د بې تفاوته نندارچي په نظر نه ګوري، د ړانده تعبد له دایرې نه وزي او د آزادۍ د منزل په لور پرواز کوي. خپل عصیانګر روح ته پناه ګاه لټوي او د هر خله خپل غمونه د مغازلې په غېږ کې هیروي.

ما کوښښ وکړ چې په دې مجموعه کې د "پل" مانا او تفسیر پیدا کړم. په یوه ځای کې مې سترګې په دې بیت ونښتې:

که ژوند شي ختم مینه پاتې ده لا
له ژونده وړاندې زموږ پل تېرېږي

نو داسې ښکاري چې "پل" د حوادثو نخښه ده او دغه نخښه به د تاریخ په مسیر کې زموږ د کړو وړو ترجماني کوي. "پل" د وخت د حرکت پل دی، د شاعر د زړه وینا ده، د چاپېریال هینداره ده، د بې اجله مرګونو تصویر دی، د ورانو نغریو تراژیدي ده، د خزان شوي پسرلي سندره ده، د توبې ماتولو او ځنځیر شړنګولو افسانه ده، د طغیان او عصیان حماسه ده. د اغزنو لارو سره د پیلو پښو تړون دی، له اورني ښایست سره د خیالونو پیوستون دی، بس عشق دی او جنون دی او نور هیڅ.

❀❀❀

په تصوير جوړولو کې لطيف بهاند. د حمزه په پله روان دی، خو استعارې يې نوې دي او ځينې خو يې بيخي نادرې دي، لکه:

د ښېرو صنم، د حيرت خنده، د نگهت پښې، د ښو تربگني، د زولنو پلوشې، او د وږمو پيره.

که موږ غواړو چې د شعر پر دغه مجموعه د کوم ادبي مکتب ټاپه ووهو، نو زما په نظر د بهاند شعرونه د انتقادي رياليزم له چينې ځخه رابهېدلي دي. د ده په شعر کې وخت انځور شوی دی، خو کله چې د پيغام وار را رسېږي، شاعر ځان ناگاره اچوي:

ورکې د ژوند نښې دلته کنډوالو کې
لارې ړندې شوې ځوک منزل نه پېژني

اما دا شاعر نه دی چې ځان ناگاره اچوي، بلکې د ژوند کړې لارې دي، چې کله (اوتوپيا) ته نژدې کېږي او بيا ترې ليرې کېږي. دا زموږ عادت گرځېدلی دی چې شعرونه د فکري ايډيالونو له مخې ارزيابي کړو، د شاعر پيغام د شعر محراق وگڼو او د يوې علمي، تحقيقي مسألې په شان د شعر نتيجه وگورو، زما په فکر شعر تر هر ځه دمخه د زړه وينا ده او له عواطفو او جذباتو سره اړه لري.

شعر که ښکلی وي، يا هيجان پاروونکی، په هر صورت احساسات او عواطوف انتقالوي، (موري) وايي: "ستر شاعر د ژوند په باره کې د نتايجو د لاس ته راوړلو لپاره هځه نه کوي، بلکې په هغه کې يو کيفيت تشخصيوي. د ده عواطف، چې په يوه بل کې يې تداخل کړی دی، ورو ورو په ده کې يو عادت رامنځته کوي، ځينې شيان او پېښې پرده باندې له نورو زياته اغېزه کوي... زما په پوهه دا د شاعر د تجربي اسلوب عاطفي بنسټ دی." نو پر شعر باندې د قضاوت اصلي ملاك له عواطفو او استيتيکي ارزښتونو سره د هغه د تړون اندازه ده، هر شعر چې په رښتيا شعر وي. يوازې په پراخ مفهوم سره هيومانيستي بڼه نري. د ورځې شعرونه د ورځې له تېرېدو سره افول کوي.

په "پل" کې ځینې داسې شعرونه هم شته چې نيغ په نيغه مطلب ته وردانګي، د هنري سينګار لپاره وخت نه لري او هنري ژبې ته اپيل نه کوي، په دې وخت کې شاعر له شعر نه د پيغام رسولو د وسلې په توګه کار اخلي، او له شعر نه شعار جوړوي، اما په عمومي صورت د بهاند شعرونه هنري دي او د شعريت جوهر پکې له ورايه ځلېږي. په دې مجموعه کې ځينې داسې غزل هم شته چې د پښتو ادب شمله جګوي، لکه د (۳۴ مخ) دغه سورګل يې په شغلو کې ايښی غزل يا لکه دا لاندې شعر:

لکـه نشـه چې په پيـالـو کې اوسـي
داسې دې خيال مې په لېمو کې اوسي
د جـګـک نظـر ګيـلې يې ولې کوي
پښتانه تل په جګو غرو کې اوسي

په پښتو غزل کې هر بيت مستقل دی او داسې ښکاري، لکه دا چې د پښتو انفراديت خوښونې سمبول وي، د "پل" په مجموعه کې د بيتونو د استقلال تر څنګه، په هره توته کې تر زياتې اندازې يووالی، انسجام او تسلسل هم ليدل کېږي. (تر زياتې اندازې) مې ځکه وويل چې په ځينو توتو کې عشقي، حماسي او سياسي موضوعات داسې سره ګډ شوي دي، لکه د ختم او خيرات په غونډه کې چې نامتجانس خلك په يوه دسترخوان سره کښېني او په مشکل سره کولی شي چې مشترکه موضوع پيدا کړي. د دې لاندې مطلع لرونکي غزل يې يو مثال دی:

څنګه چې په ما يې نظر پرېوتو
هلته مې له سترګو بصر(۱) پرېوتو

۱- "له سترګو بصر پرېوتل" اصطلاح ما نه ده اورېدلې بنايي چې عاميانه اصطلاح به وي؟

د (مات تندي) تر سرليك لاندې بيتونه هم انسجام نه لري، حتى تناقض په كې ليدل كېږي، زه نه غواړم، د مثال په راوړلو سره بحث اوږد كړم. زما مقصد دا دی چې لطيف بهاند كله كله د كلاسيك سبكونو تر اغېزې لاندې راځي، د شعر په ټوټه كې كليت او انسجام هېروي. د دې خبرې ضمني مانا دا ده چې د بهاند په مجموعه كې د ډېرو ښو شعرونو تر څنگه ښه شعرونه هم شته، په پای كې وايم چې د "پل" په خپرېدو سره به پښتو ادب لا هم غني او رنگين شي.

(پل)

یادونه. په لیکدود کې د (ما ته وي، سمه وي) پر ځای (ماتوي، سموي) غوره گڼم.

د هیلو ګودرونو ته یوه کتنه

ګرانه د حسن ستوري خېژي د غزل پر کلي
شبکورو هیلو ته په مخ کې څراغونه نیسي

کله چې موږ د شعر نوم واورو، نو غالباً زموږ په ذهنونو کې دغزل ژانر تداعي کېږي، دا ځکه چې د شعریت جوهر او د بداعت اثر تر نورو زیات په غزل کې انګازې کوي. په پښتو ادبیاتو کې د سترو کلاسیکو شاعرانو او د اوسني دوران د اکثرو نامتو شاعرانو، نومونه د غزل په وزرو د شهرت فضا ته الوتلي دي.

په افغانستان کې د روښانتیا پراو نه پیلېدو سره داسې ذهنیت راغی چې ګویا غزل یوازې د بلبل ژبه ده، د سوز او ساز نه ډکه

میلوډي ده. د مینې او ښکلا رنګینه نړۍ ده. خو د فکرونو او پیغامونو د انتقال لپاره مناسب میډیم نه ګڼل کېږي. برسېره پر دې، غزل په خپل اغراق سره له ریالېزم او ملموسو واقعیتونو څخه فاصله نیولې وه. له همدې لامله، تر ډېره وخته پورې د پښتو ادبیاتو په بڼ کې د غزل ګل مړاوی پاتې شو او د ګل او بلبل، هجران او وصال، شمعې او پتنګ او د رومانتیک عشق او لیریک عواطفو په باب څه ویل د رجعت پسندۍ او یا له مبرمو مسایلو څخه د تېښتې په مانا تفسیرېدل. شعر د فکرونو او پیغامونو عراده شوه او فورم د تعهد په خدمت کې وګومارل شو. ټولنیزو بحرانونو، ورو، ورو د قلم څوکه داسې تېره کړه چې د برچې له څوکې سره یې شباهت پیدا کړ، د ادبیاتو په بڼ کې سره شعرونه وغوړېدل. لیریک شعر د حساسې په تالنده او برېښنا کې خپل آدرس له لاسه ورکړ.

شاعرانو چې شاوخوا وکتل نو د غزل پته یې ورکه کړې وه. آیا دا نه شي کېدای چې غزل ته د تعمید غسل ورکړ شي او په نوي لباس کې د خپل پخواني حسن پلوشې خپرې کړي؟ هو. ولې نه.

دا د څو تنو شاعرانو تړون نه و چې غزل پسې یې اقتدا وکړه. دا د ټولنیزې سایکالوجي تقاضا او د زمان غوښتنه وه. غزل هم د خپل کفایت ازموینه په بریې سره تر سره کړه.

پښتو غزل د رمانتیک عشق له انحصار څخه خلاص شو. مترقي هیومانېزم، د هېوادپالنې روحیه او سپېڅلي آرمانونه یې په خپله غېږه کې ونیول. هو دا هر څه یې په مهذبو الفاظو، هنري ژبه او لطیف تخیل کې څرګند کړل: مفکورې یې په رمزونو او اشارو کې ونغښتې: احساس یې د ساقي په جام کې نقل کړ: تجربې یې په تابلو کې انځور کړې. تصویرونو ته یې د ایډیالونو پس منظر ورکړ او پرېشانه ایماژونه یې په یوه ګېډۍ کې سره تنظیم کړل.

خو دا بایډ اویو چې ناظمان ډېر دي او شاعران لږ. مکر دلته

لړ نه ډېرو نه زیات دي. یوه پوه ویلي وو چې: "لږ ښه ... خو چې ښه وي." زموږ د دې مجموعې شاعر په لږو کې راځي خو ... لږکیو د غوښتنې استازي نه دی. دا هغه شاعر دی چې شپکورو هیلو ته په مخ کې ځراغونه نیسي، ژوبل امیدونه په نغمو تکوروي د شپبو چغې دقلم په ژبه غورځوي، له سترګو نه د کرېکو خوبونه تښتوي. د یار حرم ته د جنون په میخانو تېرېږي، د کنډوالو په پرېښولو سره د سبا کلي ته ورځي، د رڼا په اننګو کې د لمر ګرېوان ته ور اوړي.

په رښتیا چې د پښتو د غزل کلی د شعریت په یاقوتي پلوشو سره وړانګین شو او د هسك د حسن ستوري په حسرت سره ورته ګوري.

د پښتو غزل نه یوازې د رنګینیو تابلو ده، بلکې د دغې تابلو په پس منظر کې د ګلورینو خیالونو تال هم ځانګړي.

رقیبـه مـا تـه د اغزو فرشونه مه غوړوه
وینه مې ګرمه ده خوښېږي الماسونه نیسي

په دې شعرونو کې د ځوانی ګرمه وینه غورځنګونه وهي او د جنګ رب النوع ته چلنج ورکوي.

د جنګ شیطان د وینو تږی دی او وینه غواړي
دا خـونړې بـلا غـورځېږي او ګلان ریژوي
د زمانې په لېچو پریوتې شهیدې شیبې
قـاتل د هیلو در جنګېږي او ګـلان رېـژوي
د ... باده پـاځه مـا ته کړه د خزان لاسونه
چې ژړې ګوتې یې خوځېږي او ګلان ریژوي

د فضل الهي ګران په شعرونو کې نثر نه شته، ټول شعر دی. "د نثر څخه مراد هغه منظوم نثر دی چې شاعرانه ژبه نه لري او تش قالب دی".

د پښتو د ادب په خزانه کې د استعارو د غمیو کمی احساس کېده. ګران په دغه مجموعه کې نه ادبي استعارو څخه امېلونه جوړ

کړل او پښتو شعر يې لا نور هم وځلاوه. دا بيتونه په خپله د ده په حق کې صدق کوي:

د شپې په زړه ايښي د رڼو ستورو داغونه
شغلې يې د ګلرخو په دامان خپې وهي
سپرغۍ د غيرتونو دې له سترګو را ورېږي
د عصر د وجدان په سره ګرېوان څپې وهي

د ګران په شعر کې د بازانو او شاهينانو د ملك لوړ پښتني پروازونه هم ليدل کېږي او دخيبر له ننداري نه ليري نه دی پاتې شوی:

خيبره نېغه دې شمله کړه، د شمشاد په ګوتو
چې شرنګ د تورو دې په مستو زمانو پرېوته

د ګران شعر به يقيناً دی په خلکو ګران کړي. که څه هم د ده شعر ګران نه دی، اسان دی. د شعر د دې مجموعې په باره کې ډېرې خبرې ويل کېدای شي. خو دا بايد ووايم چې د ګران غزلې د حماسې په خم کې رنګ شوې دي او ولې به نه وي؟ ځکه هغه يو حماسي متعهد ځوان دی. د وخت غوښتنو ته وفادار او د خلکو د واقعي آرمانونو استازی دی.

هغه نه شي کولای چې په شهيدو شپو کې د بې تفاوتۍ پر لېچو د ناز خوبونو وکړي. د ده شعر سور مشال دی چې له نورو سرو مشالونو سره په يو ځای کېدو د شپې پر زړه داغونه ږدي.

په دغو شعرونو کې د مضمون او شکل تر منځ تناسب مراعات شوی دی، کېدای شي چې په راتلونکې کې د صورې ښکلا تر څنګ سايکالوجيکي اغېزې ته زياته پاملرنه وقف کړي.

زه فکر کوم چې د ګران شعر به د مينه والو دماغ معطر کړي او زما ستاينه به يو اضافي کار وي. "مشك آن بود که خود بويد نه اين که عطار ګويد".

(د هيلو ګودرونه)

باولۍ یا د وخت رمز

باولۍ د خپل وخت زېږنده ده. نه پوهېږم چې تاریخ به د باولۍ په برخلیك څه لیکلي وي! کله کله په چاپېریال کې داسې انګازې خپرې شي چې د ښکاریانو نسل په ختمېدو دی. نور نو باولۍ آزاده ده. باولۍ به په خپله خوښه د آزادۍ په فضا کې والوزي. خپلې نغمې به ووايي. د یوه نوی جهان سره به آشنا شي او په هر ځای کې چې وغواړي خپله ځاله به جوړه کړي.

آیا دا نو کومه نوې خبره ده؟ دا یوه پخوانۍ اسطوره او یو لرغونی ایډیال دی. وختونه بدلېږي ایډیالونه بدلېږي، خو د زیاتې بدبینۍ لپاره کومه سند نشته.

یوازې خدای ښه پوهېږي چې دغه د منزل په لوري تلونکی شاعر ولې هره شېبه تر شا ګوري او د افق له غاړو نه ها خوا کلي او ښارونه چې د افسانو او اسطورو په لوړو کې پټو لړو کې پټ شوی دی، د خپل تخیل دېرې ته رابولي او له هغو سره په مشغولا کې له ترخو واقعیتونو نه انتقام اخلي. د (میوز) لونه په خپلو خوږو سندرو او هنري تماشو سره زیار باسي چې د شاعر پام بلې خوا ته وګرځوي. لیکن شاعر نه شي کولای چې خپل ځان هېر کړي یعنې دی چې هر چېرې ځي مجبور دی خپل روح له ځان سره بوزي. یو سیوری په ده پسې روان دی. هغه له سیورې نه کرکه لري. مګر هغه یو واقعیت دی.

ربښتیا هر څوک چې غواړي رڼا ته ور ووزي او په لمر کې وګرځي سیوری به ور سره ملګری وي. څو میاشتې کېږي چې یې د نوي تفکر ورېږ باولۍ ته د الوتلو بلنه ورکړې ده. د مرغیو سیلونه په فضا کې هرې خوا ته ګرځي. باولۍ د یوې شېبې لپاره خپله خاطره ذهن ته رابولي:

یاد دې دي چې زموږ ځاله
آ سپېرو ځپو په سر کړه
لکه خونه بې مړونه

په دې ترتیب ګورو چې (باولۍ) د یو غم لړلي داستان سمبولیك نوم دی. دا داستان زما په عقیده د یوه باتور او سر لوړي ملت د ژوند ترخه افسانه ده، چې چا ورته د ودانولو او ځان سمبانولو موقع هم نه ده ورکړې او تل یې زیار ایستلی چې د باولۍ په موقعیت کې یې ووینې. ښه شوه چې په دې خاوره شاعران پیدا شول. هره تراژیدي چې

د شاعر نه خولې واورېدل شي په حماسه بدلېږي.

د افسوس خبره ده چې زموږ د ننګونو او غیرتونو کیسې د پردیو په قلم ولیکل شوې. هغوی نه زموږ مېړانه وستایله نه یې زموږ د ژوند رېښتونی تصویر وکېښ او نه یې نوړو انساني ایډیالونو ته زموږ وفاداري بیان کړه. هو. دا د هغه ملت سرنوشت دی چې توره لري قلم نه لري.

ښه شوه چې په دې خاوره شاعران پیدا شول. خو کله چې زه (شاعر) وایم مقصد مې شاعر دی. نه هر هغه څوک چې په قلم د قافیو کتار جوړولی شي او مقفي یا موزون نثر وایي.

په دې وروستیو څو کلونو کې یو شمېر شاعرانو د نوې کتنې او بیا ازموینې خوا ته تمایل پیدا کړی دی. (سوکرات) فیلسوف لا ډېر پخوا ویلي وو چې "ناازمویل شوی ژوند په کولو نه ارزېږي" یعنې کلیشه یي، تقلیدي او تعبدي ژوند له انسان سره نه ښایي. که سړی له مغزو نه کار وانخلي آیا دا د خدای په وړاندې ناشکري او د نعمت کفران نه دی؟

هو! اوس زموږ اکثر شاعران د شعار ورکولو پړاو نه را تېر شوي دي، ځینې خو. لکه د علي ګل پیوند په شان د شعر له جوهر سره اشنا شوي دي او د مغزو په خزینه کې یې خر مهرو ته ځای نه دی پرېښی. اما همدا ویل کفایت نه کوي زه باید پر تاسو زېری وکړم چې زموږ شاعران نه یوازې له کلیشه یي یکنواخته. منحوصې دایرې څخه راوتلي دي. بلکې د نوښت او ابتکار په لاره یې هم ګامونه ایښي دي. موږ د شعر د نورو مجموعو تر څنګه د پیوند (سیلۍ) او (باولۍ) په خاصه توګه د یادونې وړ بولو. په دغو دوو ادبي آثارو کې نوی احساس نوې ښکلا او نوی کیفیت لیدل کېږي. باولۍ په خپلو اسطورو سره د انسان د سرشت او سرنوشت پوښتنه مطرح کوي او لرغوني برباد شوي وخنونه له اوسنی عصر سره پیوندوي.

که د خدای دا پېښه یاده وه یارانو
"بیا به ډوبه نه کړي ځمکه په توپان"

لیکن د توپان کیسه پای ته نه ده رسېدلې. یوازې توپان خپله څېره بدله کړې ده. آیا انسان له طبیعت نه زیات مستبد نه دی؟ طبیعت انسان ته هماغومره زیان نه دی رسولی، لکه انسان چې ځان ته رسوني دی. سره له دې موږ (د نوح بېړۍ) له یاده نه باسو. (د نوح بېړۍ) د سلیم عقل سمبول دی.

زېرې زېرې توپان تم شو
وړاندې پورې و چې ښکاري
څپې ماتې
ډوب ماتم شو

(۱۹۸۹) کال د سلیم عقل د بریالیتوب یوه تته رڼا خپروي.

اوس د هر چا په خوله دا ناره جاري ده:

د کبنینه! پاڅه! ژوند مې نه خوښېږي
زړه مې تنګېږي زوروړو سره
بد بین شاعر وايي چې:
زوروړو به زورور وي. هسې نه چې ټول به برابر وي.
یا دا چې:
سره برابر دي خو ځینې له نورو زیات سره برابر دي.
خوشبین وايي: د پرون زورور نن له زورور نه ډېر کمزوری دی ځکه چې د قانون تابع دی.

په هر صورت د تاریخ کوږ و وږ حرکت هر چا ته یو حجت په لاس ورکوي. زموږ یو شاعر په دې باره کې داسې وايي:

زه خو سم یم خو د ژوند لارې کږې دي.

پیوند نه هر څه نه زیات د احساس شاعر دی. د دردونو شاعر دی. د خپل وخت انځورګر دی او د خپل ټاکلي موقعیت ترجماني

کوي. ده واقعیتونه په سمبولونو کې نغښتي دي. د ده روایتونه او اسطورې، رمزونه افاده کوي. مونږ د ده شعر د ده له ژوند پېښو څخه جلا نه شو څېړلی. د هغه د شنه ذهن ټپونه او د بې وسۍ اسویلي په هنري پیرایه کې ځان څرګندوي. د پیوند شعر که څه هم د محلي لهجې په اثر او د لرغونو تاریخي اسطورو څخه د استفادې له کبله تر یوې اندازې پېچلی دی او لوستونکي باید ځای په ځای توقف وکړي، خو ټولنه دغه ډول شعر ته هم اړتیا لري.

لازمه نه ده چې زموږ ټول شعرونه دې سهل ممتنع وي، اسان دې وي، روان دې وي او ارزان دې وي. د پیوند د شعرونو ستر کمال دا دی چې د لوستونکي ویده تخیل راوېښوي. د یوه رومانتیک خیال په وزرو یې لوړې فضا ته بیایي، له هغه ځایه یې د ځمکې د مخ ننداې ته رابولي او د تاریخ افسانې لکه د سینما په پرده کې یوه یوه د ده له نظره تېروي. هغه له پېښو سره له ښکلاوو سره او له آرمانونو سره مینه لري. پیوند د نوي سبک خاوند دی او پښتو ادب یې په خپلو نوښتګروهنري آثارو سره غني کړی دی.

د ده د زیاتو بریالیتوبونو په هیله.

(باولی)

متکور
د هنري تابلوګانو مجموعه

په وروستیو څلورو کلونو کې -- چې کېدای شي د فرهنګي آزادۍ پیلامه یې وبولو -- زموږ د هنري فرهنګ په تېره د شعر په ګلبڼ کې رنګا رنګ ګلان وغوړېدل او د ادب او هنر د مینه والو زړونه یې باغ باغ کړل. ربښتیا خبره دا ده کله چې د هنر د آزادۍ وږمه په غرو، رغو، کلو او باندو وچلېږي د شعر بلبل یې د هرکلي لپاره ګلورینې ترانې وايي. د تعجب خبره نه ده حتی هغه شاعران چې د کوم طلسم تر

اغېزې لاندې له ځانه پردي شوي وو. د مسخ شوي حالت نه بېرته راوګرځېدل، داسې ښکارېده چې هغوی خپله حافظه تر لاسه کړه، خپل کلي مالت او دوستان او دښمنان یې وپېژندل. زه په دې خبره بحث نه کوم چې د شعر ګلبوټی په هوسا او بسیا خاوره کې ښه وده کوي او که بحراني حالات د شاعر احساس راویښوي او طغیان ته یې لمسوي، خو د دې خبرې یادونـه ضروري ګڼم چې شعر او د تخلیق آزادي د مجنون او لیلا په شان یو له بله جدایي نه شي زغملای، چېرې چې د تخلیق آزادي نه وه، خدای خبر چې څومره خبرې به د شاعرانو په مغزو کې په ابدي خوب ویدې شوې وي، څومره د شعر چینې به وچې شوې وي، څومره استعداونه به متکور پاتې شوي وي او څومره خبرې به په نه زړه ویـل شـوې وي حتی هغه کسان چې له شاعر نه د پلان سر سم شعرونه غواړي، د تخلیق له آزادۍ سره مخالفت نه کوي، خوهغوی د تخلیق آزادي داسې تعبیروي: موږ شاعر ته آزادي ورکوو چې زموږ دښمنانو ته ښکنځلې وکړي. دا دی د تخلیق د آزادۍ اصلي او ژور مفهوم.

زه پوهېږم چې ځینې کسان به ددغو یادونو په لوستلو سره بې حوصلې شوي وي او و به وایي چې دا خو زړې بابولالې دي د هغو تـکرارول څه ګټه لري؟ ښه، دا نصیحت به ومنو خو دا هم باید ووایو چې په تاریخ کې سپین فصل نه شته. زما ښه په یاد دي چې د داؤد-خان په جمهوریت کې د تاریخ په درسي مفرداتو کې د ظاهر شاه دوره حذف شوې وه او له موجودیت نه یې پکې انکار شوی و، خو ما ورته وویل چې په تاریخ کې سپین فصل یوازې په اسطوره یي دوره پورې اړه لري او بیا هغه خالیګاه ډکه شوه.

موږ غواړو چې پر دغه ټکي زور واچوو چې فرهنګ یوازې د ډموکراسۍ په فضا کې وده کولای شي. که څوک غواړي چې په دې خاوره کې فرهنګ وغوړېږي نو باید د نوښت آزادۍ ته درناوی وکړي. په تېرو څلورو کلونو کې سره له دې چې جګړې زموږ خاوره د خپلو

بچیانو په وینو ولمبوله، ودانۍ یې په کنډوالو بدلې کړې، د کونډو، بورو او یتیمانو اسویلو یې د فلك مانۍ توره کړه. باغونه، ځنګلونه یې پوپناه کړل او مادي هستي یې تالا کړه، خو له دې ټولو سره سره د فرهنګ په برخه کې د یوې نسبي آزادۍ له برکته یو څه تنوع او ښکلا لیدله کېږي.

د دولس کلنې جګړې په وړاندې د شاعرانو انطباعات او تأثیرات یو شانته نه دي: څوك د اتلانو حماسې انځوروي، څوك د شهیدانو پر مقبرو اوښکې تویوي، څوك د سولې آرمانونه بیانوي، څوك وران کلي او زړې خاطرې را په یادوي، څوك د نهیلۍ او بېوسۍ نغمې غږوي، څوك سباوون ته په تمه ناست دي او ځینې په تورتم کې د امید مشالونه ګوري.

د "متهکور" په نامه د شعرونو دغه مجموعه چې د ځوان او حساس شاعر، اسمعیل یون د اندېښنو امېل دی، د پښتني غاړې لپاره په ډېر ظرافت جوړ شوی دی. دا مجموعه د پښتو په فرهنګي ګالرۍ کې یوه ښکلې تابلو ده چې له خپل اولس سره د اورنۍ مینې په زمینه کې انځور شوې. دا مجموعه د صداقت او وجدان غږ دی چې د یوه فرهنګیالي ځوان د احساساتو ترجماني کوي او څه چې وایي شاعرانه، مګر رښتیا دي.

که څوك د دې مجموعې په لفظي اړخونو څېړنې کوي، نو ښایي چې په لوی لاس به خپل ځان له هغه هنري انداز څخه بې برخې کړي چې د شعر په کلیت، انسجام، تصویر او رسالت کې پروت دی.

د ځوان شاعر اسمعیل د شعر هره ټوټه یوه هنري تابلو ده، چې په هغه کې د ښکلا، تناسب او د خیال ظرافت ځان ښکاره کوي. سمعیل یون د خپل وخت تصویر ایستلی دی او په دغه تصویر کې یې خپل موقعیت هم ښودلی دی.

هو. هغه متهکور شوی پاتې دی او ولې به متهکور نه پاتې

کېږي. هغه شاعر دی، زموږ د وخت شاعر چې نه يې "لېونی" څوښېږي او نه له "هوښيارانو" سره په يوه لاره تللای شي. د ده برخليک دا دی چې متکور پاتې شي او زموږ اکثر شاعران همداسې دي. زموږ د وخت شاعر له معنوي وياړ نه پرته بل هيڅ نه لري او نه يې لرلی شي: "دواړه نه کېږي رحمانه يا به دين کړې يا دنيا." خو څوک چې معنوي وياړ لري هغه په واقعيت کې هر څه لري.

خرقه پوشو په خرقه کې دي موندلی
هغه حظ چې په دنيا کې دنيادار کا

د اسمعيل يون شعرونه تر زياتې اندازې له خپل کلتور سره تړلي دي او د خاصو حالاتو نه يې رنګ اخيستی دی، دا تصادفي خبره نه ده چې د شاعر په تصويرونو کې د اور لمبې، د وينو څپې، د اوښکو سيند، قطار قطار جنازې، اغزنه خوني لار، د تيزابو باران، اورنی آسمان او بالاخره سوی اسمعيل تر سترګو کېږي. شاعر هغه څه ته اريان پاتې چې نور خلک هم ورته اريان دي: د وينو سوداګري د معنويت سقوط، د عقيدې او اعتماد بحران، د شخصي ګټې په مقابل کې له ټولو اخلاقي نورمونو نه تېرېدل او داسې نور.

زه نه غواړم چې د دغې مجموعې په باره کې د خپل برداشت ټول اړخونه بيان کړم او يا د ده د اشعارو مضمون تفسير کړم. پرېږدئ چې لوستونکي د ده شعر ته له خپلو عينکو څخه وګوري، په دې مجموعه کې رمزي شعرونه هم شته خو څوک چې له موږ سره اوسېږي هغوی په اسانۍ سره په دغو رمزونو پوهېدای شي.

اسمعيل ځوان دی او ځوانان خپل احساسات نېغ په نېغه بيانوي، زه فکر کوم چې زمان به دغه د استعداد خاوند شاعر ته لا زياتې هنري هستونې ور په برخه کړي.

(متکور)

په اوسني پښتو شعر کې
د نوښت مسأله

دوه کاله مخکې، د درسي لکچرنوټ د تهیه کولو لپاره د ادبي اصطلاحاتو په تعریف پسې ګرځېدم، د شعر د تعریف لپاره مې ډېر کتابونه ولټول، کوم تعریفونه چې زما په ذوق برابر وو، هغه مې د یادښت په کتابچه کې لیکل، د شعر د تعریفونو په لړ کې یو چا "مطلق شعر" هم تعریف کړی و. له ځانه سره مې وویل چې "مطلق شعر" هېڅ مانا نه لري، ځکه هر شعر د زمان او مکان له شرایطو سره اړه لري، د خپل وخت د پېښو او فرهنګي جریانونو انعکاس پکې لیدل کېږي او له دې امله هر شعر نسبي او په کلتور پورې تړلی دی. څه موده وروسته

متوجه شوم چې د نسبي په مقابل کې د مطلق لفظ درېدلی دی. آیا د شعر په قلمرو کې د مطلق لپاره هېڅ جواز نشته؟

آیا داسې شعر نه شو موندلی چې په هر وخت او هر ځای کې خلکو ته منلی وي، زړښت و نه لري او هنري ارزښت یې تلپاتې وي؟

هو! ولې نه! د ادبي اصطلاحاتو په قاموس کې هغو آثارو ته چې په هر وخت او هر ځای کې لوستونکي لري او خلك یې په مینه او په خوند لولي، کلاسیك آثار ویل کېږي، نو "مطلق شعر" په اصل کې کلاسیك شعر دی خو د اکثرو خلکو په ذهن کې کلاسیك شعر د معاصر شعر په مقابل کې تداعي کېږي او داسې تصور کوي چې معاصر شعر ته کلاسیك شعر نه شو ویلی. ځینې ادبپوهان د معاصر کلاسیك شعر اصطلاح هم استعمالوي په دې معنا چې د اوسني وخت وتلي او منلي شعرونه معاصر کلاسیك اشعار ګڼل کېدای شي. ځینې نور دا خبره د تأمل وړ ګڼي او داسې استدلال کوي چې ښایي معاصر شعر د ورځې شعر وي.

د خپل وخت له شرایطو سره متناسب وي، زیات مینه وال هم ولري، خو له دې ټولو سره. فصلي او موسمي شعر وي. دا ډول شعرونه چې د ورځنیو اقتضاآتو په زمینه کې د کدو د بوټي په شان را لوېږي او د چنار سر ته خېژي له هغو شرایطو سره چې د چنار په شان په خپل مکان مستقیم دی، جوت توپیر لري. "کدو یې شعرونه" د "چناري شعرونو" په خلاف، ژوره ریښه او زیات عمر نه لري.

نو دا ډول شعرونه چې د زمانې په یوه ټاکلې مقطع کې را ټوکېږي او د موسم په بدلېدو سره بېرته مړاوي کېږي ښکلي شعرونه نه دي.

مطلق او تلپاتې شعر تر هر څه دمخه هنري او استیتکي ارزښت لري. دا یې ذاتي معیار دی. د دې احتمال هم شته چې د شعر سوژه هم ښايي د یو زیات شمېر لیکوالو او شاعرانو په آثارو کې روزل شوې

وي، اما په خپله سوژه د يوه هنري اثر ارزښت او بدعت نه شي ټاکلی. له همدې لامله مطلق شعر مستقل دی، پر خپل هنريت تکيه کوي، په خپله غايت دی. يوازې د هنر په ميزان تلل کېږي.

يو زيات شمېر ادبي کره کتونکي د دې خبرې له اورېدو څخه چې "شعر په خپله غايه ده" سخته نارضايتي څرګندوي. په اخلاقي لحاظ د دوی نارضايتي د توجيه وړ ده، ځکه په يوه عنعنوي او ببرته پاتې ټولنه کې چې جګړه، بېسوادي او له هغو څخه را زېږېدلې خپسکې د خلکو پر ستوني فشار راوړي، شاعر او ليکوال څنګه کولای شي د عاج په خيالي مانۍ کې خپل ځان له اضطراب او تشويش څخه خلاص کړي؟

شاعر تر هر چا زيات نرم او حساس زړه لري، له عواطفو څخه نيرې کېدل د شاعر لپاره د مړينې حکم لري. شعر د تخيل او عاطفې بچی دی، له دغو دواړو څخه چې يو کم شي شعر يتيم پاتې کېږي.

دا خبرې سمې او په ځای دي، خو د دې خبرې مانا دا نه ده چې شاعـر دې فصلي او موسـمي شعرونه وايي او څوك چې ده ته د بارومتر "فشار سنج" لقب ورکوي، نو دی دې هم له فشار سره ښکته پورته کېږي، له ځانه دې څه نه لري او د نورو وجيزې دې تفسيروي؛ نن دې د يوه او سبا دې د بل مدح وايي او د حق (الحق لمن غلب) تر چتر لاندې دې وختونه وژني.

تر ټولو بده يې دا چې ادبي کره کتونکي د لارښوونې په بهانه شاعر ابتذال او سطحي توب ته راکشوي. د ورځې شعارونه ورته دکته کوي او نه يې پرېږدي چې په خپله خوښه د خپل وجدان غږ پورته کړي.

هېڅ ډول لارښوونې ته ضرورت نه شته شاعر په هر صورت متعهد او هيومانيست دی. حتی هغه وخت چې د ګل او بلبل ستاينه کوي او د ښکلا او مينې نغمې غږوي، آيا مينه او ښکلا د ژوند چاشني نه ده؟ دا څوك، دي چې شاعر د ګل او بلبل او رخسـار او کـاکـل

له خبرو منع کوي؟ له بده مرغـه، کره کټونکی. نو آیا کره کټونکي زړه نه لري، یوازې د ګېډې غم ور سره دی؟ آیا دی له "ګل کرم" نه پرته بل ګل په رسمیت نه پېژني؟

کله کله پرشاعر باندې داسې حالت هم راځي چې د ادبي کره ـ کټونکو له د کټات او دستورونو څخه یې ماغزه اشباع شي. نور نو د څه اورېدلو لپاره ځای نه وي پاتې، له یکنواخته او کلیشه یي خبرو څخه ستړی شي. په دغه حالت کې د شاعر احساسات طغیان کوي، اخلاق او منطق چا ته پرېږدي چې ورپسې ګرځي، ناصح ته نور غوږ نه نیسي، د خپل زړه په خوښه ګام ږدي، په بې لارو روانېږي، په کنډوالو او شاړو مېرو کې له ایرې شوو ککریو سره د زړه خواله کوي، د دنیوي زخارفو پر سر د خلکو پر های و هوی او وهلو ټکولو باندې خندا ورځي. د زګیرویو او ژړاوو له کلي څخه د جنون دښتې ته پناه وړي او د مجنون په څېر خپل ټول غمونه د لیلا په سترګو کې هېروي.

څه کم دوه نیم زره کاله مخکې چا ویلي وو چې شعر د غمونو بار سپکوي او د غم ځپلي انسان لپاره ډېره ښه پناه ګاه ده. شعر د هغې ګورې ونې په شان دی چې ګرمي وهلی مساپر یې سیوري ته کښیني.

شاعر غیر عادي خبرې کوي، چې د محاورې له سویې پورته دي، هغه په دغو غیر عادي او ساحرانه خبرو زموږ ذهن تسخیروي. د مبتذل ژوند له محدود او کلیشه يي چوکاټ څخه مو راباسي. یوه شېبه مو د رنګونو او خیالونو جهان ته بیایي، د ده له عینکو څخه جهان او حوادث بل ډول ښکاري. نه پوهېږي چې دی څه وایي اوکه یې نه وایي، خو هر څه چې وایي ښکلي یې وایي، د ده په وینا کې یو ډول سوز او جذبه او یو ډول آهنګ او زمزمه احساس کېږي. دی په ښکلا مین دی. په ژوند کې خوند غواړي. په خوند کې تنوع غواړي. په تنوع کې نوښت غواړي. په نوښت کې ښایست غواړي...

دغه کتاب په پښتو شعر کې د نوښت مسألې ته وقف شوی دی او نوښت لري. په دې کې شك نه شته چې د نوښت په برخه کې هم مختلفې نظریې شته، په یوه لحاظ خو کائنات د سترګو په رپ کې نوي کېږي او په همدغومره لږ وخت کې د شیانو ځای، د وقوع شېبه او له نورو شیانو سره روابط تغییر کوي. سره له دې، موږ د هرې شېبې تغییر ته نوښت نه وایو، موږ دغه نوښت ته زړښت هم ویلی شو، یعنې هر شی چې نوی کېږي زړېږي. ځینې وایي چې موږ فقط هغه څه نوي بولو چې ضروري وي، اما پوښتنه دا ده چې ضروري به څنګه وپېژنو، په هره زمانه کې خلك ځینې ضروري پېښې ضروري بولي. خو وروسته معلومه شي، چې هماغومره ضروري هم نه وي. ډېرو پخوانیو جبارانو خپلې غوښتنې د تاریخ جبر ګڼلی دی، خو داسې ښکاري چې تاریخ د افرادو د ارادې او غوښتنې تابع نه دی.

که موږ د شعر نوښت له هنري نوښت سره په ارتباط کې وڅېړو نو د ادبي کره کتنې کار به مو اسانه کړی وي، هنري نوښت که له یوې خوا د ټولنیزو شرایطو سره نه شلېدونکی تړون لري له بلې خوا د همدغو شرایطو اسارت هم نه مني، بلکې خپل نسبي استقلال ساتي. د دې امکان شته چې د ټولنیز رکود په وخت کې دې د شعر او ادب په بن کې تازه او رنګین سبکونه وغوړېږي او بالعکس په بسیا ټولنه کې دې د شعر ګلبوټې لازمه وده و نه کړي.

د مثال په توګه، په سراجیه دوره کې د اماني دورې په نسبت د شعر او ادب برخه غني ده، حتی هغه شاعران چې په ناوړه شرایطو کې خپل غږ پورته کوي په مناسبو شرایطو کې چوپیا غوره کوي او له شعر ویلو نه لاس اخلي، موږ نه پوهېږو چې په کوم وخت کې به ستر شاعران وزیږېږي؟

پخواني خلك هم په دې رمز نه پوهېدل. دا څکه چې ځینې ستر شاعران له کنډوالو نه راغلي دي او ځینې له ښکلیو ماڼیو، ځینې

شاعران د بحران بچیان دي او ځینې د رفاه او پرېمانی، ځینې په بدبختۍ کې قانع او خوشبینه دي او ځینې په تنعم کې ناراضه او بدبینه، ځینې مطیع او آرام دي او ځینې عصیانګر او سرکشه، ځینې عالمان دي، خو ښه شعرونه نه شي ویلی او ځینې بې سواده دي مګر خواږه او له سوز نه ډک شعرونه وایي.

د شاعر د پېژندلو لپاره میخانیکي توجیهات څه ګټه نه لري. کوم خاص معیار نه شته چې له یوه شخص نه دې شاعر جوړ کړي.

وراثت، چاپېریال، بدني جوړښت، اروایي حالات، ټولنیز - اقتصادي موقف، ښوونه او روزنه دا هېڅ یو د شاعر کېدلو لپاره حتمي شرط یا معیار نه دی.

اوس به له شاعر نه شعر ته ور تېر شو: البته زموږ د بحث موضوع نوی شعر دی، ډېر کسان فکر کوي چې نوی شعر هغه شعر دی چې محتوا یې نوې وي او له محتوا څخه د دوی مراد مفکوره یا پیغام دی، دا خبره د ردولو وړ نه ده، لیکن اساسي اهمیت نه لري، په دې کې شك نه شته چې په هر ډول شعر کې یوه مفکوره شته خو کوم شی چې له شعر نه شعر جوړوي، په خپله مفکوره یا ایډیا نه ده، مفکوره په عادي یا مرسل نثر بیانېدای شي، له ساینس نه د هنر توپیر په دې کې دی چې د ساینس لپاره واقعیت او مفکوره اساسي اهمیت لري، اما د هنر لپاره د مفکورې د تصویرولو او تمثیلولو طرز او شکل خاص اهمیت لري.

حتی کېدای شي چې هنرمند په تېره شاعر اصلاً واقعیت انځور نه کړي، حتی کېدای شي چې د شاعر خبرې عقلاني وي، خو سره له دې په زړونو خوږې ولګېږي. کوم شی چې د شعر ارزښت ټاکي. هغه په خپله عاطفه، ښکلا، احساس او آهنګ دی، که په شعر کې علمي، فلسفي او اخلاقي افکار بیان شي، دې ته موږ (نور علی نور) وایو. اما د شعر ارزښت له تخیل، ښکلا، آهنګ او احساس له انتقال سره اړه

نري او دغه توکونه يې د هنريت درجه ټاکي:
تاسو دا لاندې بيتونه سره مقايسه کړئ:

خط په مخ د صنم راغی که سپوږمی شوه په هاله کې
دا يې غاښ په خوله کې زېب کا که ژاله شوه په لاله کې

بل بيت:

چې تربيت د يتيم کړينه
ډېر ثواب ګوره لرينه

په اخلاقي لحاظ دويم بيت تر لومړي بيت ډېر ښه دی، مګر د شعريت له پلوه لومړی بيت ډېر ارزښت لري او دويم يې نه لري؛ نو اخلاقيات د شعر ښه والی نه شي تضمين کولی، اما بالعکس شعر کولی شي چې د اخلاقي تعليماتو د اغېزمن کولو او تبليغولو په لار کې ستر خدمت وکړي. اجتماعي مصلحانو، ديني مبلغانو، سياسي لارښوونکو او ايډيالوجستالو د شعر له ساحرانه تأثير او ژورې اغېزې څخه په استفادې سره خپل هدفونه په مؤثره توګه تر سره کړي دي.

دا ډېر ښه کار دی چې شعر د يو سپېڅلي آرمان او بشردوستانه پيغام لپاره په کار واچول شي. خو هغه شعر چې يوازې د يوې مذهبي فرقې، يوه ټولنيز قشر يا صنف يا د يوې ټاکلې طبقې د مفکورو او عقايدو خپرولو ته وقف شوی وي، د ټولو لپاره مقبول شعر نه شي کېدای.

هغه وخت چې پراخ هيومانيستي پيغام ولري نو ټولو زړونو ته لار پيدا کولی شي. شعر چې د هرې سوژې په باره کې وي، د خلکو نېږه ويل کېږي. دا خبره سمه نه ده چې د عوامو تفنن، ټوکې، ټنګ ټکور او ساعت تيري نه خوښېږي او يا دوی ورته ضرورت نه لري، هنر په ژوند کې خوند پيدا کوي او بې خوندي ژوند بې ارزښته کوي.

که تر دې ځایه چا دغه لیکنه لوستې وي نو باور لرم چې هرو مرو به یې له ځانه سره ویلي وي: "دا خبرې د شعر له نوښت سره څه اړه لري؟ دویم دا چې دلته ځینې خبرې بې ضرورته ویلې شوي دي، ګټه یې څه ده؟"

که دغه ډول انتقاد د چا په فکر ګرځي نو زما ځواب دا دی چې دلته تر اوسه پورې د قلم څوکه د خنجر په بڼه انځوریږي او د "شعری که خنجر است" په نامه مجموعه خپریږي، زه غواړم دا ووایم چې شعر خنجر نه دی، بلکې ملهم دی.

زه غواړم دا ووایم چې که له شعر څخه د خوند او تفنن لپاره استفاده وشي او یا د غمونو بار سپک کړي، ادبي کره کتونکي ته نه ښایي چې دغه ډول شعر محکوم کړي او فوراً ټاپه ور باندې ووهي. زه غواړم ووایم چې ادبي کره کتونکي دې له تهدید او شانتاژ نه صرف نظر وکړي. د شعر او شاعر خپلواکۍ ته دې په درنده سترګو وګوري. زما په فکر، د ادبي کره کتونکي پاملرنه باید دې خو اته را واړول شي.

دا کتاب مې سر تر پایه لوستی دی. محقق نور محمد سهیم په خوږه او روانه ژبه ځینې مهمې ادبي مسألې څیړلي دي. د ده واقعبیني او منصفانه قضاوتونه په خبرو کې منطقي انسجام، د معلوماتو پراختیا له ادعا سره د متناسبو مثالونو راوړنه، د تحقیقي میتود رعایت، له ملایم طنز نه استفاده، د ادبي محصل روزنه، د قطب ګرایي پر ځای د تعادل ساتنه او داسې نورې ښېګڼې د دې امکان رامنځته کوي چې له دغه کتاب نه ادبي ټولنې زیاته استفاده وکړي.

په دغه اثر کې د شعر د نوښت مسأله په تاریخي سیر کې څېړل شوې ده او په دې ترتیب د ادبي مورخ لپاره ګټور مواد برابروي. ښاغلی محقق، د یو شمېر نورو محققانو پر خلاف د ادبي تاریخ پر ځای سیاسي تاریخ نه دی لیکلی. د ده د څېړنې ارزښت په دې کې دی چې د ضرورت په اندازه پر ټولنیز اقتصادي او سیاسي چاپېریال باندې

خبرې کوي او اصلي هدف يې دا دی چې ادبي جريانات او تمايلات د وخت له ټولنيز، سياسي جرياناتو او نهضتونو سره په ارتباط کې وڅېړي.

په دغه کتاب کې تر ټولو مهم ټکی دا دی چې لوستونکی د پښتو شعر له ماهيت او ارزښت سره اشنا کړي. د پښتو د ادب بڼ کې ډول، ډول ګلان او حتی ناکاره او هرزه واښه شته، محقق سهيم په واقعبينی سره دا دواړه اړخونه ښودلي دي. البته، دا بېله خبره ده چې ذوقونه مختلف دي، حتمي نه ده چې د محقق سهيم په نظر غوره بېلګه دې د ټولو له خوا د غوره بېلګې په توګه تسليم شي.

سره له دې، ده د شعرونو په انتخاب کې ډېر زيار ګاللی دی، ښه ډېر آثار يې پلټلي دي او د سليم ذوق خاوندی دی، لوستونکی په دغه تحقيقي اثر کې د پښتو شعر له ښکلاوو سره اشنا کېږي، ځوان شاعران له دغه اثر څخه د ادبي لارښود په توګه ګټه اخيستلی شي او د دغه کتاب په هېنداره کې د ادبي ټولنې ذوقي تمايلات او غوښتنې په روښانه ډول کتلی شي.

د دغو پورتنيو يادونو په نتيجه کې د محقق نور محمد سهيم دغه علمي تحقيقي اثر مثبت ارزيابي کوم او د ادبپوهنې په ساحه کې يې نوی او ګټور اثر بولم.

(په اوسني پښتو شعر کې د نوښت مساله).

شیبې
که د حساسو شیبو تصویر

"شیبې" د تاریخ د حساسو شیبو تصویر دی. "شیبې" د ټولنې د سرو شیبو هینداره ده.

هو! سختې شیبې، د ایثار او سربښندنې شیبې، او څوك څه پوهیږي، ښايي د انتظار اوږدې شیبې!

د دغو حماسه جوړوونکیو شیبو لپاره د یوې پښتوانې په توګه

یوه فعال "انقلابي رمانتېزم" ته ضرورت شته.

نن سبا چې تاریخ "زیار ایستونکو" پرګنو ته ډېر درونږ او ایثار غوښتونکی رسالت ور سپارلی دی او هغوی په اورنیو مورچلونو کې د زمانې چلېنج ته په خپلو سربښندنو سره ځواب ورکوي لیکوال، هنروال اوشاعران د هغو حماسې انځوروي، د ابدیت مهر ورباندې لګوي او تراژیدي په هنري آثارو بدلوي.

نن سبا چې د ټولنیزو تضادونو سپرغۍ په ژبورو لمبو بدلې شوې دي، د لیکوالو او هنروالو وظیفه یوازې په ژړولو او خندولو پای ته نه رسېږي، بلکې د هغو عمده وظیفه پوهونه ده.

اما د "شېبې" داستانونه:

په (سیورسات) کې د "تورامیر" د استبداد او د آسیایي ډوله ډسپوټېزم کرغېړنه څېره ښودل کېږي، چېرته چې د مکافاتو او مجازاتو یوازینی معیار د امیر (مزاج) دی. که سبا یې به امیر له ښي اړخه پاڅېدلی و، نو هر ډول مجرمان به بخښل کېدل او که بالعکس له کیڼ اړخه به را پاڅېدلی و، نو بیا به وچ او لامده یو ځای سره سوځېدل. د (سیورسات) په کیسه کې چې د تور امیر د ډول ډول ظلمونو او شکنجو څخه یوه وړوکې ګوښه تمثیل شوې ده داسې ښکاري چې د (پردل) یوازینی ګناه به دا وي چې هغه زړه ور او بېباکه ځلمی و. د معنویاتو دښمن رژیم په رښتیا سره د جرأت او مناعت خاوندان نه شوه زغملای او کنه نو د رعیت کلمه چې د (څاروي) په معنا ده خپل ماهیت له لاسه ورکوي. په فیوډالي نظامونو کې خلك د رعیت (Folk) په نامه یادول او امیر د راعي (شپانه) حیثیت درلود.

د "سیورسات" په کیسه کې د داستان د اتل (اصلي کرکټر) کړه وړه تت برېښي او علت یې دا دی چې د داستان راوي (مساپر کاکا) د "پردل" د وژل کېدو لپاره په علت پسې نه دي ګرځېدلی او ښایي چې د علت ښوولو ته به ضرورت هم نه و، ځکه په هغه توره دوره کې د

بېګناه خلکو وژنه د ورځې عام دستور و او د علت مسأله نه وه مطرح.

د "سيورسات" سبك د پښتو يو متداول معياري سبك دی چې په هغه کې شکل له محتوا سره پوره سمون لري. که ليکوال فرصت پيدا کړي کېدای شي چې دغه لنډ داستان ته، له تاريخي منابعو څخه په استفادې سره، د ناول يا ناولټ په بڼه انکشاف ورکړي.

په "تريو تندي" کې د انتروپومورفېزم نښې ښکاري: د طبيعي چاپېريال د انځورولو په ترڅ کې ذهن ورور ورو تراژيدی منلو ته چمتو کېږي. داستان زياتره يوه راپورتاژ ته ورته دی چې په شاعرانه ژبه ليکل شوی وي. په دې کيسه کې د خلکو په تېره د ځوان نسل په کړو وړو کې بدلون يوه مهمه موضوع ده. که دا موضوع لږه نوره هم پسې وپالل شي، د کيسې د توجيه کېدو او زياتې روښانيتا سره به مرسته وکړي. هغه څه چې د دې کيسې په باره کې په خاصه توګه د يادولو وړ ښکاري هغه به د (اتموسفير) يعنې چاپېريال په ذريعه د يوې پېښې بيانول وي. په پښتو ادبياتو کې (د اتموسفير کيسې) زما له نظره نه دي تېرې شوې. څومره به ښه وي چې زموږ داستان ليکونکي په دغه ډول کيسه ليکنه کې هم هغه قريحې وازمويي.

اما زموږ ځوان داستان ليکونکي (د لمر په لور) کې د نوښت په لور روان دی. زما په اند، په پښتو ادبياتو کې اکثر داستانونه فزيکي پېښې، فزيکي اخ وډب او بهرني حالات بيانوي. "د لمر په لور" کيسه برسېره پر دې چې د تصوير په لحاظ اوچت مقام لري د رواني حالاتو او سايکالوجي د بيانولو له پلوه يو ابتکاري اثر ګڼل کېږي.

د کرکر داستانونه که کله کله په تکنيکي لحاظ د بحث وړ دي خو د بديعي خصوصياتو په تېره د احساساتو د انتقال په برخه کې د ډېرو ښو داستانونو په کتار کې درېدلای شي. د مثال په توګه (شېبې) سر تر پايه د انسان په احساساتو لوبې کوي او په اصطلاح د کاڼي زړه هم زخمي کوي. هغه کسان چې د ادبياتو وظيفه د احساساتو په انتقال

او د ایمپاني په پیدا کولو کې خلاصه کوي د (شېبې) غوندې داستانونو ته ډېر ارزښت ورکوي. اما (شېبې) تش رمانتیك داستان هم نه دی، بلکې یو ریالیستی داستان دی چې درمانتسیزم په کپسول کې نغښتل شوی دی.

ښایي پوښتنه وشي: موږ چې د "زمان" په دې اوسنۍ مرحله کې ژوند کوو. په اسانۍ سره د داستان مرکزي هسته پېژنو خو ښایي د کوم بل ځای یا کوم بل وخت خلك و نه پوهېږي چې دغه تراژیدي د څه هدف لپاره لیکل شوې ده. ولې پېښه شوې ده. د غمي پلار د کوم آرمان لپاره مبارزه کوله؟ غلط فهمي پېښه نشي: مقصد دا نه دی چې ګویا په هر داستان کې دې د "دغه پېر" تاریخچه شرح شي خو د داستان پېښې باید لږ تر لږه داسې تصویر شي چې لوستونکي، د هر ځای او هرې زمانې چې وي، د تضادونو په علت او د آرمانونو په ماهیت وپوهېږي.

د "شېبې" په پای کې دا کار شوی دی، دا کار لیکوال کړی دی، دغمي د خبرتیا لپاره. بالاخره دا غوټه باید خلاصه شوې وای. خو فقط همدومره، لیکوال حتی د غمي د پلار نوم هم نه دی اخیستی.

د دې پوښتنې یو احتمالي ځواب به داسې وي: داستان لیکونکی حق لري او هنري خلاقیت ده ته اجازه ورکوي چې خپل دریځ له یوه تبلیغاتچي او قضاوت کوونکي څخه بېل کړي، هنروال تبلیغات نه کوي، د مسایلو او پېښو په باره کې قضاوت نه کوي، بلکې فقط پېښې بیانوي، د ټولنیزې سایکالوجي په روښانولو کې خپله ونډه پر ځای کوي، ښه داستان په خپله خپل ځان تفسیروي او خلك قضاوت ته رابولي. د "شېبې" په داستان کې اصلي کرکټر په خپله غمی دی او د داستان مرکزي هسته د هغو ماشومانو د تراژیك حالت ښودل دي چې د هغوی پلرونه د ... له خوا وژل شوي دي.

د اکبر کرکر په دغه وړه مجموعه کې یو سمبولیك داستان (دوه شهمن)، څینې رمانتیك داستانونه (تلپاتې مینه، تپه او د حسن په

دوهي کې) راغلي دي خو په عمومي ډول د ده په کیسو کې ریالېزم له رمانتسیزم سره ګډ شوی دی او په دې اساس د لویو لیکوالو په پله پسې روان شوی دی.(۱) کرګر د "لوی لیکوال" کېدو لپاره سر له اوسه دوه ډوله مهارتونه په خپل ځان کې روزلي دي: لومړی د تصویر لپاره د شاعرانه ژبې پکارول او دویم په ژوره عاطفي توګه درواني حالاتو څرګندول.

داسې ښکاري چې کرګر کلیشه یي، یکنواخته او ارزانو کیسه لیکنو څخه د لیرې کېدو لپاره د نوښت خوا ته هڅه کړې ده. حتمي نه ده چې د اداري کارونو په شان په ادبي تخلیق هم له ډېرې چټکتیا نه کار واخلي، دی د ښو آثارو ایجادولو لپاره کافي استعداد لري.

"شېبې" ښکلی نوم دی، له ښوسنیو شېبو سره متناسب نوم دی او راتلونکي نسلونه به په دې "شېبو" کې زمونږ د ژوند له "سرو شېبو" سره اشنا شي.

(شېبې)

۱- کورکي وایي چې په لویو هنرمندانو کې ریالېزم او رمانتسیزم سره ګډ شوي دي

"د ځپو پر وزرو باندې"
مجموعې ته یوه کتنه

"په موج خیزه هیبت راغلی د فلک توپاني کریږې
زموږ بېړۍ یې ډوبله، خپل دریاب یې توپاني شو"

په دې مجموعه کې د تورې شپې هیبتناکې کیسې، د نجات د ساحل پر لورې د مستو ځپو پر وزور باندې د باد بان لرونکې بېړۍ

د حرکت داستان، د توفان د مرغانو لړزوونکی کریږې او د تروږمۍ په پیښکه باندې د سره سباوون د غوړېدلو انګازې خپرې شوې دي.

په دې مجموعه کې د اوسني تاریخ د توپاني شېبو او حماسه جوړوونکو هلو ځلو د سپرغیو د لمبو د سرو لمبو د ګلانو او پر اوږده تورتم باندې د رڼا د یرغل داستانونه د "انقلابي رمانتېزم" په سرو پلوشو کې منعکس شوي دي.

❀❀❀

"د څپو پر وزرو باندې" مجموعه، که پر کرونولوجیک بنسټ وردوله شي، نوجوړ زموږ د ټولنې د څو وروستیو لسېزو تاریخ دی. اما په دې تفاوت چې تاریخ تر زیاتې اندازې قشري او بهرنۍ واقعیتونه انځوروي. خو دغه داستانونه ټولنیزه سایکالوجي د پرسو ناڅونو باطني نړۍ، د دوی آرمانونه او د روح ژورتیاوې راسپړي. تاریخ زیاتره وچ او ساړه واقعیتونه بیانوي اما هنري ادبیات د انسان ویده عواطف را وینوي. د ده تت آرمانونه او مبهمې غوښتنې رڼا ته راباسي، د ده آرزوګانې او اسطورې د مثبت قهرمان په وجود کې تبلور مومي او له همدې امله د هغه کامیابي دی د خپل ځان کامیابي ګڼي او بالعکس د قهرمان په ماتې سره د ده د ذهن فضا دغم او اضطراب په تورو اوریځو کې پټېږي.

متعهد لیکوال دټولنې د وجدان غږ او د روښانه دورنما پیغام راوړونکی دی. د همدردۍ او ایمپاتي (Empathy) په پیدا کولو کې د متعهد لیکوال رسالت ډېر درونډ دی ځکه هغه نه یوازې د خپلو همفکرانو لپاره لیکنې نه کوي. بلکې ښایي د ده د کیسو په لوستونکو کې به ځینې کسان له ده سره همعقیده نه وي، نو د هغوی د ذهنیت د اړولو لپاره باید د دوی زړونه او ماغزه هم تسخیر شي او دغه منظور هله تحقق موندلی شي چې منطق له هنریت سره ملګری شي.

د امین افغانپور د عواطفو وړانګې د یوې منطقي پشتوانې په قوت سره د لوستونکي د زړه درویځې ته لاره پرانیزي. په دغه مجموعه کې هر داستان د یوې څوربدلې او کړېدلې ټولنې د ژوند ربښتینې انځور دی او په ټولو داستانونو کې ټیپیک واقعیتونه د ټیپیکو کرکټرونو په واسطه تمثیل شوی دی، لیکوال د ژوند د ملموسو واقعیتونو د تصویرولو لپاره له مصنوعي رنګ امیزۍ څخه کار نه دی اخیستی، بلکې په ساده او طبیعي رنګونو کې یې د پېښو د پس منظر او د حوادثو د بهیر ماهیت په روحاتي پرداز کې ښودلی دی. لیکوال د خپلې حافظې په کمره کې د ژوند جزئیات په ډېر دقت سره ثبت کړي دي او له کلیوالي ژوند نه نیولي تر ښاري ژوند پوې د ټولو طبقو او قشرونو له کړو وړو، انګېرنو، غوښتنو او آرمانونو سره اشنا دي.

"د څپو پر وزرو باندې" ځای په ځای سندریزه فضا او د شاعرانه خیالونو شپول (هاله) تاویږي او د داستان پر سینه د شعر مرغلري ځلېږي.

دا داستانونه په داستاني ژبه لیکل شوي دي او هغه د شاعر خبره: د داستان پیکر د هنري ژبې په رنګین خدمت سره ښکلول شوی دی. د لیکوال د لغاتو پانګه ډېره زیاته ده. حتی قاموس لیکونکي هم له ده څخه لغات پورولی شي. اما د ده مهارت د پانګې په زیاتوالي کې نه. بلکې د هغې په سم او مناسب استعمال کې دی. په ډیالوګونو کې ځنګه چې ښایي د ورځنۍ محاورې ژبه استعمال شوې ده.

د امین افغانپور ځینې لنډې کیسې نه یوازې د مفکورې لپاره بلکې د فني او بدیعي مختصاتو له نظره هم کمال ته رسېدلې دي. د مثال په توګه. د دغې مجموعې لومړۍ کیسه "د کلي شپه" زما په اند. یو تمام عیار لنډ داستان دی او "آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری".

دلته اصلي منظور دا نه دی چې د هرې لنډې کیسې د مفکورې طرحې. کرکټر. نتیجې او نورو اړخونو په باب مفصله توضیح

وراندې شي، دا کار نه ګټور دی او نه خونده ور. پرېږدئ چې لوستونکي په خپله په دې باره کې د ځان لپاره قضاوت وکړي خو... (البته يوه غټه خو).

خو هر ډول قضاوت ځانته ټاکلي موازين او معيارونه هم لري. د مثال په توګه کله چې ته وايې پلانی کيسه مې ډېره خوښه شوه، ډېره ښه کيسه ده، ستاسې مخاطب ښايي پوښتنه وکړي "څه ښېګڼه لري، ولې دې خوښه شوه؟" البته يو احتمالي ځواب يې داسې وي: "بس خوښه مې شوه نو." اما تر ټولو سم ځواب به يې دا وي چې داستان د مفکورې، فني مختصاتو او بديعي اوصافو له پلوه تشريح کړو. ادبي تيوريستانو او کره کتونکو د اېپيك ژانر لپاره ځينې ضوابط او نورمونه وضع کړي دي. په دې کې شك نه شته چې يوازې ميخانکي اړخ او اسکليټ د لنډې کيسې د موفقيت معيار نه دی، بلکې کيسه روح ته ضرورت لري او سينګار ته اړتيا لري. خو لکه څنګه چې ښکاره ده دا ټول بايد يو له بله اورګانيك پيوستون ولري، د هغو يووالی بايد تحميلي او مصنوعي بڼه و نه لري، له همدې امله ويل کېږي چې هر مضمون د ځان لپاره يو (او د ځينو په عقيده يو څو) مناسب شکل (يا شکلونه) لري.

امين افغانپور په اوسنيو شرايطو کې د پښتو ژبې د يو وتلي او منلي ليکوال په توګه "د دوران جوړوونکو" اتلانو کارنامې له يوه تاريخي، ټولنيز پس منظر سره ترسيم کړې دي او د مستوي هيندارې په شان يې اوسني حالات او اوضاع پکې منعکس کړي دي.

❀❀❀

ما يو ځل "دکلي شپه" ياده کړه خو په خبرو کې خبرې پيدا کېږي. ښايي د سريزې لوستونکي (که کوم څوك پيدا شي او خپل ځان په آګاهانه يا ناآګاهانه توګه د سريزې په لوستلو بوخت کړي) د کلي

بافي پر ځای له کانکریټ او مشخصو مثالونو سره زیاته علاقه ولري. اجازه راکړئ د لنډې کیسې د ځینو عمده ځانګړتیاوو د ښودلو لپاره "د کلي شپه" وڅېړم:

مفکوره:

هره لنډه کیسه د یوې مرکزي مفکورې (هستې) د څرګندولو لپاره په کار اچول کېږي. "د کلي شپه" په لنډه داستان کې د یوې غولېدلې "......" څېرې د سلوك تغییر او د ذهنیت د بدلون مفکوره بیان شوې ده. دا د اوسنیو شرایطو یوه ډېره اساسي موضوع ده.

طرح:

د هرې کیسې په باره کې لومړۍ پوښتنه کېږي چې دا ده: "دا کیسه د څه شي په باره کې ده؟" په فني اصطلاح همدغه پوښتنه داسې بڼه پیدا کوي:

"د دې کیسې طرح راته ووایه." نو طرح په اصل کې د پېښو او عملونو تسلسل او منطقي انسجام ته ویل کېږي، طرح د یو تر بله مربوطو پېښو او عملونو پرمختلونکې لړۍ ده، چې د متضادو قوتونو تر منځ د شخړې په نتیجه کې اوج ته رسېږي او په پای کې د بحران په حل کېدو سره کیسه پای ته رسېږي.

"دکلي شپه" له هماغه پیل څخه د لوستونکي د استعجاب حس راپاروي. کلی ولې چوپ دی؟ او بیا دغې پوښتنې ته ځواب ویل شوی دی. د دې کیسې یه طرح کې د کیسه لیکنې ټول موازین په پام کې نیول شوي دي: اریانتیا پاروونکی پیل، د متضادو قوتونو تر منځ مبارزه، د اوج یا بحران ټکی او منطقي نتیجه ده.

کرکټر:

لنډه کیسه یو اصلي کرکټر لري، داستان لیکونکی د فرعي کرکټرونو پر ځای خپله پاملرنه پر اصلي کرکټر زیاته متمرکزه کوي. کرکټر باید د خپلې طبقې، قشر، یا ډلې ښکارندوی وي چې د انفرادي خصوصیاتو په درلودلو سره د خپلې ډلې عمومي مشخصات تمثیل کړی شي.

په دغه کیسه کې له "زه" نه نیولي تر "ګل محمد" او نورو پورې فرعي کرکټرونه دي. د کیسې اصلي کرکټر یا اتل (ماهوکی) دی چې په پیل کې منفي قهرمان Villain او په پای کې مثبت قهرمان Hero دی.

ډراماتیکه پېښه:

لنډه کیسه یوه ټاکلې پېښه په ډراماتیك ډول بیانوي، چې اصولاً دغه پېښه د کیسې زړه ګڼل کېږي. په دغه کیسه کې هغه وخت چې ناوې او زوم د دوو توپان ځپلو او ترهېدونکو په شان رېږدي او جلاد خان وژل کېږي ډراماتیکه پېښه ده.

د اوج یا بحران ټکی:

د بحران مرحله له همدغې ډراماتیکې پېښې سره پیل کېږي او د (ماهوکي) د ذهنیت په بدلېدو سره بحران پای ته رسېږي.

نتیجه:

د کیسې نتیجه څرګنده ده، په هغه کې د "....." عناصرو کړه وړه په ښه توګه تمثیل شوي او اکثر یې غولیدلي کسان دي چې د "....." په حقانیت او د ... په لوړو هدفونو او ارمانونو نه دي پوهېدلي

د "څپو پر وزرو باندې" مجموعه کې د موضوعګانو تنوع لیدل کېږي، هره کیسه یې ځانته جلا تحلیل غواړي په عمومي ډول. د کرکټر

کيسې او اروايي کيسې پکې زياتې دي، د اتموسفير (چاپېريال) کيسې پکې نه ليدل کېږي.

په ځينو کيسو کې، لکه د "مور سور پړونی" تر عنوان له طرحې سره زيات ارتباط نه لري، خو ښايي چې له طرحې سره د عنوان اړيکې سمبوليکه بڼه ولري، په دغه کيسه کې د کارګرانو ژوند او د هغوی د طبقاتي شعور د ويښېدو لومړنی او اومې ښېلګې بيان شوې دي، ښايي ليکوال به دا ضرورت نه وي احساس کړی چې له اصلي کرکټر څخه قهرمان جوړ کړي او په تشکيلاتي چارو يا تبليغ باندې يې وګماري، اما د دې کيسې عمده ارزښت دا دی چې په هغې کې د يوې کارخانې دننه جريانات شرح شوي دي او له دې پلوه ښايي لومړی کيسه وي چې د ټولنې د کارګرانو ژوند پکې انځور شوی دی.

په دې مجموعه کې "ته اې مقدس لمره!" او "د څپو پر وزرو باندې" طرحې د لنډو کيسو په کتار کې نه راځي، د "هغه سپرغۍ چې په يو وار..." لنډه کيسه د يوې خاطرې په بڼه ليکل شوې ده. د ملا امام او چړيانو په باب د ليکوال خاطره ډېره خوندوره او په زړه پورې ده اما ډراماتيکو پېښو، بحران او نتيجې د ښودلو هڅه پکې نه ښکاري او زياتره له يو سرګذشت سره ورته والی لري.

د دې مجموعې اکثرې کيسې معياري او د پښتو ژبې په لومړۍ درجه کيسو کې راځي، ځينې يې "د بنګو بوټي په شان" ښکلي خيالونه او نشه پارونکي کيفيتونه ايجادوي، ځينې يې "د سکروټو ګلان" دي چې اورني احساسات په لمبو راولي، په ځينو کې يې د "تورې شپې د سبا کېدو" هيلې نغښتې دي، په ځينو کې يې د "ترهېدلې مرغۍ" د بې پناهۍ او نهيلۍ تراژيدي بيان شوې ده، په ځينو کې يې د استبداد او دماګوژۍ کرغېړنې څېرې رسوا کړې دي او...

خو د دې لنډو کيسو د ايډيولوژيکي او فني مختصاتو په څنګ کې د ليکوال بديعي مهارت د يوه ځلانده غمي په شان ځلېږي.

لهٔ دې کيسو څخه عوام خوند اخلي او پروفېشنل يا د تخصص خاوندان پکې ډېر زياتې ادبي ښېګنې پيدا کولای شي.

کله چې دا لنډې کيسې ولولئ نو دا به درته جوته شي چې په سريزه کې له سلو خبرو څخه فقط يوې خبرې ته اشاره شوې ده او نورې خبرې په خپله لوستونکيو ته ورپرېښودل شوي دي.

(د څپو په وزرو باندې)

په پښتو لنډو کیسو کې ریالیستي افکار

د نونسمې پېړۍ په نیمایي کې د لویدیځې نړۍ په ادبیاتو کې د لنډې کیسې (Short Story) په نامه یو نوی ژانر باب شو او ډېر ژر یې عام مقبولیت او محبوبیت وموند ، د لنډې کیسې د رواجېدو په لومړیو ورځو کې (اډګارلن پو) په مفصله توګه د لنډې کیسې خصوصیات او تکنیکونه بیان کړل او دایې وښوده چې څینې کیسې به لنډې وي خو

"لنډې کيسې" يې نه شو بللای. د (پو) له خواوضع شوي معيارونه تر زياتې اندازې په خپل قوت پاتې دي او په ځينو کې يې يو څه تعديلات راغلل.

پښتو ژبې ته لنډه کيسه د شلمې پېړۍ په دويمه لسيزه کې راننوته، خو له قراينو څخه داسې ښکاري چې د لنډو کيسو ليکونکي زياتره د دغه ژانر له معيارونو او تکنيکونو سره اشنا نه وو.

د هېواد په مطبوعاتو کې په مثبت ډول کله هلته کله دلته د لنډې کيسې د ماهيت په باب ځينې مقالې يا ترجمې چاپ شوې دي، خو په دې برخه کې لا تر اوسه چا کوم سيستماتيك او جامع اثر نه و ليکلی، لکه څنګه چې توقع کېده، د افغانستان د علومو اکاډمۍ د ژبو او ادبياتو د مرکز له خوا د لومړني ځل لپاره د لنډې کيسې د پېژندنې او د پښتو د لنډو کيسو د ځانګړتياوو د څرګندونې په برخه کې يوه پروژه طرح شوه چې د نور محمد سهيم له خوا په برياليتوب سره تر سره شوه.

محترم نور محمد سهيم نه يوازې د معتبرو ماخذونو په مرسته د لنډې کيسې ځانګړنې، معيارونه او تکنيکونه څېړلي دي، بلکې د يو زيات شمېر بېلګو په ارزيابي کولو سره يې د لنډې کيسې د سمت ښوونې او ليکوالو ته د لارښوونې په برخه کې ارزښتمن او د يادونې وړ خدمت کړی دی. د محترم نور محمد سهيم د ليکنې سبك خوږ، جالب، او له ادبي طنز او باريکيو څخه ډك دی، زموږ د هېواد په اوسنيو شرايطو کې به د دغه مهم اثر خپرونه د لنډې کيسې د رسالت، هدفونو او معيارونو په پېژندنه کې د ادبياتو له مينه والو سره پوره مرسته وکړي. زما په پوهه، دغه اثر نه يوازې په اکاډميك لحاظ د منلو وړ دی، بلکې د ادبياتو په ساحه کې ورځنيو اړتياوو ته هم ځواب ورکوي. د پښتو لنډو کيسو کې رياليستي افکار. د څېړنې د ميتود له پلوه هم په ښه توګه تنظيم شوي دي او عمده ښيګڼه يې دا ده چې د منطقي

تسلسل په ترخ کې يې تيوري او پره تيك په اورګانيك ډول سره يو ځای کړي دي او علمي مفاهيمو ته يې انسجام ورکړی دی. لنډه دا چې پوهنتنی اثر د يوه علمي ضرورت په اساس ليکل شوی دی، له ثقه او معتبرو ماخذونو څخه يې ګټه اخيستې ده، ابتکاري ونډه يې زياته ده او د علمي ميتود موازين يې په پام کې نيولي دي او تر ټولو مهم اړخ يې دا دی چې د عملي مثالونو د راوړلو په ترخ کې د اکثرو داستان ليکونکو لپاره د يو مترقي لارښود حيثيت لري. د دغو يادونو په نتيجه کې زه د نور محمد سهيم نوموړی اثر مثبت ارزيابي کوم او په دې برخه کې د ده زيات برياليتوبونه غواړم.

(په پښتو لنډو کيسو کې رياليستيک افکار)

هغه آثار چې دانش کتابخانې خپاره کړي

۱ - سفر ها و خاطره ها -	حامد علمی
۲ - ارتش سرخ در افغانستان -	گروموف
۳ - رجال و رویداد های تاریخی افغانستان -	احمد علی کهزاد
٤ - در زوایای تاریخ معاصر افغانستان -	احمد علی کهزاد
۵ - احمد شاه بابا افغان -	میر غلام محمد غبار
٦ - افغانستان در طلسم دایره شیطانی -	داکتر سید عبدالله کاظم
۷ - مزارات شهر کابل -	محمد ابراهیم «خلیل»
۸ - ضرب المثل های افغانی -	میرپور
۹ - شب های آوارگی -	خلیل الله خلیلی
۱۰ - لیکوالي املا - انشاء -	گل پاچا الفت
۱۱ - سوځیدلی جنت -	شهرت ننگیال
۱۲ - سرې لښکرې په افغانستان کې -	گروموف د داود جنبش پښتو ترجمه
۱۳ - چنار خبرې کوي -	د پیر محمد کاروان د شعرونو مجموعه
١٤ - بدیع او پښتو شعر -	اورنگ زیب ارشاد
۱۵ - مساپر -	د اکبر برې د شعرونو مجموعه
١٦ - نومیالي غازي -	اورنگ زیب ارشاد
۱۷ - ژوړې خبرې -	میرزا علم حمیدی
۱۸ - د پښتنو بغاوت -	ووسنام ملز - دډاکتر خالق زیار پښتو ترجمه
۱۹ - ادبي لیکونه -	پوهاند صدیق الله رښتین
۲۰ - د لیکوالۍ فن -	سید محی الدین هاشمی
۲۱ - دوه مخي کسان (طنزونه)	میرزا علم حمیدی
۲۲ - ورې خنګه لیوه شوه (طنزونه)	میرزا علم حمیدی ترجمه
۲۳ - پندونه او خوندونه (طنزونه)	کاتب پاڅون
۲٤ - د بنجاره هټۍ (طنزونه)	کاتب پاڅون
۲۵ - دولتي موټر (طنزونه)	کاتب پاڅون
۲٦ - د ښار په استدیوم کې (طنزونه)	کاتب پاڅون
۲۷ - دیګونه او شعرونه (طنزیه نظمونه)	کاتب پاڅون
۲۸ - سړی څنګه ښځه شوه؟ (طنزونه)	کاتب پاڅون

دانش کتابخانه: دهکی نعلبندی، قصه خوانی بازار، پشاور

د استاد روهي چاپ کتابونه:

۱) د ښېړنې لاربښود: پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۵۴.
۲) پښتو په بېلګه يي جملو کې: پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۵۷
۳) ادبي ښېړنې: ننګرهار پوهنتون، ۱۳۶۰.
۴) د ژبښودنې مسألې: د افغانستان د علومو اکاډمي، ۱۳۶۱.
۵) د ادب او فوکلور په باره کې: د چاپ او خپرولو کميټه، ۱۳۶۵.
۶) فوکلور پېژندنه: د افغانستان د علومو اکاډمي، ۱۳۶۵.
۷) د پښتو معاصر ادبيات (دوه جزوي)، کابل پوهنتون، ۱۳۶۶.
۸) شعر پېژندنه، لاهور، ۱۳۷۵.
۹) جنگ داخلی افغانستان چگونه پايان خواهد يافت؟: د آزاد افغانستان د ليکوالو ټولنه، پېښور، ۱۳۷۵.
۱۰) رنګين تعبير: دانش کتابخانه، پېښور، ۱۳۷۷.

يادونه: استاد ناچاپ آثار هم لري.